

EXAMENTRAINING VWO NEDERLANDS

2027

nieuw programma

Gert P. Broekema

L & M
educatief

© Uitgeverij L & M Educatief - Zeist, 2026

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door middel van fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitleen en/of verhuur met het oogmerk economisch of commercieel voordeel te behalen, is verboden, tenzij hiervoor voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever is verkregen.

Internet heeft een rol gespeeld bij de samenstelling van deze uitgave. Wij hebben daarbij getracht alleen gebruik te maken van rechtenvrij materiaal. Mocht u desondanks van mening zijn dat inbreuk is gemaakt op bij u berustende rechten, dan verzoeken wij u hierover contact met ons op te nemen binnen zes maanden na verschijning van deze uitgave.

Contactgegevens: Uitgeverij L & M Educatief, Slotlaan 210-C, 3701 GT Zeist (redactie), Slotlaan 201, 3701 GD Zeist; e-mailadres: info@examentrainingen.nl; website: www.examentrainingen.nl

Examentraining vwo Nederlands 2027

INHOUD	pagina
Aan de leerling	6
Aan de docent	8

1 Theorie

Voorkennis

Wat weet je al? Een <i>warming-up</i> .	11
---	----

QuickScan

Hoe sta je ervoor? Doe de QuickScan en je weet het.	18
---	----

FAQ's

Heb jij nog vragen over het examen? Hier krijg je antwoord.	24
---	----

Theorie 1

Betekenis, hoofdgedachte en hoofdvraag, en de indeling van de tekst in stukken (met oefeningen).	28
--	----

Theorie 2

Diverse tekstsoorten en het doel van de tekst (met oefeningen).	40
---	----

Theorie 3

Verbanden tussen zinnen en alinea's, functies van alinea's in de tekstvragen, functiewoorden en kernwoorden, en diverse tekststructuren (met oefeningen).	45
---	----

Theorie 4 (herzien)

Een betoog analyseren en beoordelen, argumentatie, vooronderstelling en drogredenen (met oefeningen).	61
---	----

Oefenteksten bij Theorie 1 t/m 4

Oefentekst: <i>Straf en leed</i>	82
Oefentekst: <i>Roken, drinken & foliumzuur</i>	90

Theorie 5

Spelling, interpunctie en stijl/formulering (met oefeningen).	99
---	----

Theorie 6	
Nieuwe vraagsoorten in het examen vwo (met begrippenlijst en oefeningen).	111
Toetsen over theorie 1 t/m 5	127
Antwoorden	
Antwoorden QuickScan	129
Antwoorden van de oefeningen bij Theorie 1 t/m 4	131
Uitwerkingen Oefenteksten	139
Antwoorden van de oefeningen bij Theorie 5	153
Antwoorden van de oefeningen bij Theorie 6	156
Je persoonlijke foutenanalyse – de uitleg	159

2 Examens met uitwerkingen en foutenanalyse

Eindexamen vwo 2024

Tekst 1 <i>Fastfood voor jonge lezers: de schadelijke promotie van pulp in het onderwijs.</i>	162
Tekst 2 <i>Toverberg</i>	175
Bron 1-4 <i>Onderzoek naar de waardering van De engelenmaker</i>	180
Uitwerkingen	186
Foutenanalyse	208

Herexamen vwo 2024

Deel 1 Tekst 1: <i>Hoe autonoom zijn we, wanneer we een deel van ons leven van technologie 'uitbesteden'?</i>	210
Deel 2 Bron 1-4: <i>Roddelen is een goede zaak!</i>	223
Deel 3 Tekst 2: <i>Het mag wel wat strenger</i>	230
Uitwerkingen	236
Foutenanalyse	257

Eindexamen vwo 2025

Deel 1 Bron 1-4: <i>Onderzoek naar de waarde van boosheid</i>	259
Deel 2 Tekst 1: <i>Taal is een brug in het denken</i>	273
Deel 3 Tekst 2: <i>We leven achter een hek. En de rest vindt dat best</i>	280
Uitwerkingen	288
Foutenanalyse	314

Herexamen vwo 2025

Deel 1	Tekst 1: <i>In jouw schoenen, in mijn hoofd.</i>	316
Deel 2	Tekst 2: <i>Goede smaak is authentieke smaak, maar hoe kun je nog authentiek zijn?</i>	330
Deel 3	Bron 1-6: <i>Stemrecht vanaf je zestiende?</i>	337
	Uitwerkingen	346
	Foutenanalyse	374
	Wat kun je (nog niet zo) goed bij het maken van examens?	376

3 Examens zonder uitwerkingen

Eindexamen vwo 2026

Deel 1	Bron 1-4: <i>Dierenrechten als oplossing voor dierenleed?</i>	378
Deel 2	Tekst 5 / Afbeelding 6: <i>Taalpolitie spelen is niet pedant, maar een ode aan de rijkdom van de taal</i>	387
Deel 3	Tekst 7 / Reactie 8-10: <i>De economie doen krimpen om het klimaat te redden?</i>	391

Herexamen vwo 2026

Deel 1	Tekst 1-2: <i>Straattaal</i>	397
Deel 2	Tekst 3: <i>Gedachten op de crosstrainer</i>	403
Deel 3	Tekst 4-8: <i>Het verschijnsel haat</i>	409

4 Bijlagen

Woordkennis	418
Scoresleutels	430

Aan de leerling

De Tweede Fase vraagt van jou dat jij je redelijk zelfstandig voorbereidt op je examen. Deze examentraining helpt je daarbij. Met dit boek kun jij doelgericht en optimaal voorbereiden op je examen. De herziene theorie maakt je ook vertrouwd met de nieuwe vraagsoorten die vanaf 2023 in het examen voorkomen.

Je vindt in deze training de volgende *onderdelen*:

Voorkennis

Een opfriscursus waarbij je te weten komt, wat je moet kunnen om goed met de examenstof aan de slag te gaan én wat je al weet.

QuickScan

Hoe sta je er wat Nederlands betreft voor? Doe de QuickScan en je weet het.

FAQ's

FAQ's (Frequently Asked Questions) geeft antwoord op zestien vragen over het examen. Zit je met bepaalde vragen over de gang van zaken tijdens het examen? Hier worden ze beantwoord.

Theorie

In zes hoofdstukken vertellen we je alles wat je aan theorie moet weten:

‘Theorie 1 t/m 6’. De theorie is gebaseerd op de eindtermen van de Tweede Fase. De opdrachten maken het mogelijk je opgedane kennis meteen toe te passen.

‘Theorie 1 t/m 4’ gaat over examenteksten en -vragen. De vragen gaan bijvoorbeeld over de hoofdgedachte, de tekstsoort, de verbanden tussen alinea's, argumentatie, analyseren, interpreteren en het samenvatten van een of meer alinea's.

‘Theorie 5’ heeft betrekking op spelling, interpunctie en stijl/formulering.

In het nieuwe hoofdstuk ‘Theorie 6’ gaan we uitvoerig in op de nieuwe vraagsoorten die vanaf 2023 in het examen voorkomen.

Als je na het bestuderen van ‘Voorkennis’ (zie hierboven) je al erg zeker voelt, kun je proberen de theorie eerst over te slaan en direct met een examen te beginnen.

Oefenteksten

Na de theorie kun je jezelf testen met enkele oefenteksten.

Zie de Cevo-oefenteksten: *Straf en leed* en *Roken, drinken & foliumzuur*.

Examenteksten

Dan volgt de eigenlijke training: zes complete Tweede Fase-examens, waarvan vier stap voor stap uitgewerkt, zodat jij jezelf – nadat je een examen hebt gemaakt – kunt controleren.

Daarbij laten we je telkens zien hoe je de teksten het beste kunt aanpakken.

Ook kun je een persoonlijke foutenanalyse van je werk maken (zie hieronder).

Woordkennis

Bij elke examentekst krijg je van ons een woordenlijst om de tekst beter te begrijpen en om je woordenschat langzamerhand te vergroten. Een goed begrip van de tekst begint namelijk bij de basis: de woorden.

Achter in het boek staat bovendien een handig overzicht met de belangrijkste woorden uit de examens van de afgelopen tien jaar!

Intro

Elke tekst wordt voorafgegaan door een inleiding. Deze helpt je op weg en kan je motivatie vergroten om met een (lange) tekst te beginnen.

Uitwerkingen

De uitwerkingen (antwoorden) leiden je stap voor stap naar het goede antwoord, vertellen je wat goed en fout is en leggen vooral ook uit waarom.

De examens van 2026 komen tegemoet aan de behoefte aan examenteksten waarbij geen hulp beschikbaar is. De teksten kunnen ook voor toetsing worden gebruikt.

Je persoonlijke foutenanalyse

Maak je op een gegeven moment nog teveel fouten? Met de persoonlijke foutenanalyse kun je die systematisch aanpakken. Je ziet zo wat je zwakke punten zijn en je kunt gericht de desbetreffende theorie nog eens doornemen.

Scoresleutels

Bepaal je eindcijfer met deze scoresleutels. Je vindt ze achter in het boek.

Ten slotte

Veel succes met je examen! En heb je reacties, tips of vragen met betrekking tot deze training, ze zijn van harte welkom. Mail ze ons via: info@examentrainingen.nl.

Zeist, zomer 2026,
Gert P. Broekema, auteur

Aan de docent

In 2023 is het examen Nederlands voor havo en vwo aangepast voor wat betreft de domeinen A (Leesvaardigheid, subdomein A1 analyseren en interpreteren) en D (argumentatieve vaardigheden).

De theorie en oefeningen in deze training zijn aangepast aan de veranderingen.

Voor deze training is ‘Theorie 4’ herzien en uitgebreid, terwijl het nieuwe hoofdstuk ‘Theorie 6’ uitgebreid ingaat op de nieuwe vraagtypen die zijn geïntroduceerd.

Met deze vernieuwde trainingsbundel kunnen uw leerlingen zich doelgericht en optimaal voorbereiden op het nieuwe examen. De opzet is zo gekozen dat zij de opdrachten zelfstandig kunnen uitwerken en hun prestaties zelf kunnen beoordelen.

U kunt er ook voor kiezen enkele examens klassikaal te behandelen.

Klassikale behandeling is volgens mij ook aan te bevelen: je hoort waar leerlingen in de fout gaan en je kunt sneller op fouten ingaan door direct vragen te stellen.

De kern van dit boek bestaat uit de eind- en herexamens Nederlands van 2024 en 2025 met uitwerkingen en woordenlijsten. De examens van 2026 zijn zonder uitwerkingen opgenomen, zodat ze kunnen worden gebruikt voor klassikale behandeling en/of toetsing.

Aan de hand van de QuickScan in dit boek kunt u snel zien hoe uw leerlingen ervoor staan wat Nederlands betreft. De antwoorden van deze scan vindt u op pagina's 129-130. Docenten die de training klassikaal hebben ingevoerd kunnen een pdf aanvragen met extra QuickScans, waardoor de mogelijkheid ontstaat te variëren. U vraagt deze pdf aan door te mailen naar info@examentrainingen.nl.

Na een opfriscursus (‘Voorkennis’) worden vragen behandeld die bij leerlingen over het examen kunnen opkomen (zie FAQ's – Frequently Asked Questions). Daarop volgt een heel belangrijk onderdeel van het boek: de theoriehoofdstukken 1 t/m 6. De opdrachten die de theorie doorspekken maken het voor de leerling mogelijk opgedane kennis meteen te oefenen en aan de hand van de antwoorden zichzelf te controleren. Nieuw zijn de toetsen over de theorie.

Ook bij klassikale behandeling is het niet nodig eerst alle oefeningen van bijvoorbeeld Theorie 4 en 5 te maken. Dankzij een individuele foutenanalyse, die de leerling geheel zelf kan maken, wordt hij (zij) verwezen naar het onderdeel van de theorie dat hij nog niet goed beheerst. Hij kan de theorie opnieuw bestuderen en eventueel de overige oefeningen maken.

Ook aan de motivering van uw leerlingen is gedacht bij de examenteksten. Aan elke tekst gaat een introductie vooraf ('Intro en discussie') die de leerlingen aan het denken zet over het tekstonderwerp. Een woordenlijst ('Woordkennis') helpt de leerlingen om de tekst goed te begrijpen. De belangrijkste woorden uit de examens zijn bovendien opgenomen in een handig overzicht achter in het boek.

Sommige leerlingen maken de tekstvragen zonder de tekst eerst goed gelezen te hebben. Anderen hebben meer moeite met de vragen zelf. De – vaak ingewikkelde – vragen kunnen ze niet zo goed lezen. Beide groepen leerlingen hebben baat bij de Cevo-oefenteksten die in dit boek zijn opgenomen. De oefenvragen zijn zo simpel mogelijk gehouden. De fragmenten van deze complete tekst kunnen zij (samen met u) volop trainen en zo systematisch hun leesvaardigheid verbeteren. Een hoofdstuk over spelling, interpunctie en stijl/formulering besluit dit voor vwo'ers zeer instructieve onderdeel.

We wensen u en uw leerlingen veel succes bij de voorbereiding op het examen. En heeft u reacties, tips of vragen met betrekking tot deze training, ze zijn van harte welkom. U kunt ze ons mailen via info@examentrainingen.nl.

Het jaarlijks stijgend aantal gebruikers laat zien dat Examentraining Nederlands in een behoefte voorziet. Steeds meer secties kiezen er bovendien voor om de training als werkboek te gebruiken of zelfs methodevervangend.

Zeist, zomer 2026,
Gert P. Broekema, auteur

Voorkennis

In deze opfriscursus kom je te weten wat je moet kunnen om goed met de examenstof aan de slag te gaan én wat je al weet. Je bent immers nu niet voor het eerst met tekstanalyse bezig. Je hebt al veel teksten gezien en de vragen daarbij gemaakt. Veel zaken die in de examenvragen aan de orde komen, zullen je wel bekend voorkomen.

Hieronder noemen we de belangrijkste. Het is tijd voor je *warming-up*. We doen dat puntsgewijs.

• Punt 1: tekstonderwerp en hoofdgedachte

Woordkennis

Natuurlijk moet je de *betekenis* van veel belangrijke woorden al kennen om de teksten te kunnen begrijpen. Je zult nog vele woorden bijleren.

Karakterisering, passage, factoren, graduele verschillen, gerenommeerd, functies en nuances – dat zijn wat voorbeelden van woorden die je snel moet kunnen plaatsen. *Homoniemen* en *synoniemen* moeten al bekende begrippen voor je zijn. Je komt ook allerlei *uitdrukkingen* tegen die je moet kennen: *een lans breken voor iemand* en *de vuile was buiten hangen* bijvoorbeeld.

Je moet ook een woord kunnen analyseren of doorzien om de betekenis af te leiden: *normaliseren* betekent: weer *normaal* maken.

Ook is het belangrijk dat je goed begrijpt waar *verwijswoorden* op slaan.

Ook *beeldspraak* (stijlfiguren) moet je snappen om de betekenis van de tekst goed te kunnen opsporen. Al met al is het gewoon het beste dat je steeds meer woorden, begrippen en hun betekenissen gaat leren. ‘Woordkennis’ helpt je daarbij.

Vragen, vragen en nog eens vragen

Schrijvers stellen soms *vragen in hun eigen tekst* die ze proberen te beantwoorden. Zulke vragen kunnen je goed helpen bij het begrijpen van de tekst. Ze brengen je naar het belangrijkste ervan.

En er bestaan in ieder geval allerlei *vaste vragen bij een tekst* die jij (tijdens het lezen) moet proberen te beantwoorden. Zo kun je anderen laten zien dat je de tekst begrijpt.

Je kent dus al veel van die standaardvragen bij een tekst. Neem bijvoorbeeld een tekst die over een *probleem* gaat (het fileprobleem bijvoorbeeld) en waarvoor een *oplossing* wordt gezocht. Bekende vragen zijn dan deze: Wat is het probleem precies? Wie zijn erbij betrokken? Wanneer ontstond dat probleem? Hoe ontstond het probleem?

Of: Wat is de achtergrond of wat is de oorzaak (of wat zijn de oorzaken) van het probleem? Wat zijn de gevolgen? Wat is ertegen te doen? Of: Hoe lossen we dit

probleem op? Welke andere oplossingen zijn er nog? Welke actie kunnen we het beste ondernemen? Wat is het gewenste resultaat van die actie?

Je ziet dat al die vragen beginnen met een vraagwoord. Het *vraagwoord* begint vaak met de letter ‘W’ of ‘H’. Deze vragen ‘*wie, wat, waar, wanneer, waarom, waardoor, wat is het gevolg, wat is ertegen te doen*’, *hoe, hoeveel* enz. – zijn ‘*gouden*’ vragen omdat ze je handig helpen te tekst te analyseren en te begrijpen.

🔗 **TIP:** Goede lezers stellen zichzelf deze ‘gouden’ vragen al tijdens het lezen van de tekst ...

Er zijn nog veel meer soorten vragen. We noemen er nog twee. De *vergelijkende vraag* en de *definitievraag*. Je kent hem wel, die *definitievraag*. Hij komt veel voor in het begin van spreekbeurten en artikelen. *Wat is ... rekeningrijden?* Het begrip rekeningrijden moet even duidelijk gemaakt worden. Er wordt hier gevraagd naar een complete definitie of in ieder geval een reeks kenmerken of eigenschappen van rekeningrijden.

De *vergelijkende vraag* lijkt wat ingewikkelder. Een voorbeeld: *Discrimineren jonge Nederlanders tegenwoordig meer dan vijftien jaar geleden?* Een schrijver die deze vraag wil beantwoorden gaat een vergelijking maken tussen toen en nu. Zijn antwoord zal dus twee delen bevatten. Eén deel gaat over jongeren van nu, het andere deel gaat over de jongeren van vroeger.

Tekstonderwerp

Je moet weten waar het over gaat in een paar zinnen of een alinea, in een aantal alinea’s of in een hele tekst. Als je de vraag beantwoordt: waar heeft de schrijver het over?, dan vind je het thema of het tekstonderwerp.

Het *tekstonderwerp* gebruik je ook om *een tekst in te delen* in verschillende gedeelten, in stukken. Als een schrijver van het ene tekstonderwerp overstapt op een ander, weet je dat een nieuw gedeelte begint. Dus bij verandering van tekstonderwerp krijg je een nieuw gedeelte. Het tekstonderwerp is trouwens altijd een *zinsdeel* (en geen complete zin, anders zit je al bij de hoofdgedachte).

Hoofdgedachte

Je moet de hoofdgedachte van een alinea, van een paar alinea’s of een complete tekst kunnen bepalen. *De hoofdgedachte is de belangrijkste mededeling die de schrijver doet over het tekstonderwerp.* In één zin geef je weer wat de schrijver in deze tekst beweert. Het is niet de bedoeling dat je een complete samenvatting in één zin geeft. Dan krijg je een opsomming van alles en nog wat, en vooral van details en bijzaken. Je moet juist een goed onderscheid kunnen aanbrengen tussen *hoofd- en bijzaken*.

Vaak wordt de vraag naar de hoofdgedachte in de vorm van een *meerkeuzevraag* gesteld.

Meerkeuzevragen

Je moet meerkeuzevragen kunnen beantwoorden. Je moet goed kunnen kiezen. Bij de afweging van de antwoorden moet je op zoek naar dat ene goede antwoord.

De foute antwoorden kunnen ...

... op zich al fout zijn (dus afgezien van de hele tekst);

... op zich wel waar zijn maar geen goed antwoord zijn op de vraag;

... niet over de hoofdzaken gaan, maar te veel gebaseerd zijn op details, op voorbeelden of uitzonderingen, op bijzaken of op onbelangrijke alinea's.

Regelaanduiding

Soms moet je citeren. Je moet je antwoord als het een citaat is, voorzien van een regelaanduiding om aan te geven waar jij je antwoord gevonden hebt.

Een willekeurig voorbeeld bij een (verkort) citaat: *Ik zie ... antwoord geven (r. 2-4).*

Citeren of met andere woorden

Je moet kunnen citeren. Bij sommige vragen wordt er uitdrukkelijk gevraagd om een *citaat*. Je noteert de gevraagde passage, je schrijft dus de zin of zinnen letterlijk over.

Je hoeft daarbij geen aanhalingstekens te gebruiken. Je zet er wel altijd de regelaanduiding bij. Het kost nogal wat tijd om die zinnen over te schrijven. Je mag daarom ook de eerste twee woorden en de laatste twee woorden noteren. Een voorbeeld van dit *verkort citeren*: *Ik zie ... antwoord geven (r. 2-4).*

Let op: soms wordt niet een zin maar een *zinsgedeelte* gevraagd. Je moet dus óf het begin óf het eind van de zin weglaten (het midden weglaten telt natuurlijk niet mee om van de hele zin een zinsgedeelte te citeren).

Je moet een antwoord ook *in eigen woorden* kunnen geven. Zo laat je zien dat je loskomt van de letterlijke tekst. Soms wordt er juist geen citaat gevraagd, maar moet je kunnen laten zien dat je begrijpt wat er in die passage staat. Dus je moet het antwoord in *je eigen woorden* weergeven. (Als je ervan overtuigd bent dat de passage die je gevonden hebt het beste antwoord is, wat dan? Je mag niet citeren. Dus je hoeft eigenlijk maar een kleine verandering aan te brengen in de zin. Je gebruikt een synoniem of je verandert de zinsvolgorde en dan heb je geen citaat meer. Nu moet je natuurlijk wel alles opschrijven en kun je niet verkort citeren.) Soms staat er *niet* bij of je mag citeren of niet. Meestal is het dan beter in je antwoord niet te citeren en de vraag gewoon in eigen woorden te beantwoorden. Je kunt proberen toch te citeren, maar te vaak ontbreekt er dan een belangrijk deel van je antwoord.

Alle vragen maken

Je moet al nauwkeurig kunnen werken. Je moet altijd nagaan: heb ik echt alle vragen beantwoord? Bekijk goed het aantal vragen en tel je antwoorden na. Ga ook na: Heb ik precies alle onderdelen genoemd in mijn antwoord?

Stel: er worden drie voorwaarden gevraagd en je geeft er maar twee ...
Het lijkt een dom advies dat je *alle* vragen moet beantwoorden, maar elk jaar zijn er weer leerlingen – en niet per se de domste – die een vraag of een aantal vragen niet (helemaal) beantwoorden ... Voorkom dat je moet zeggen: Niet gezien, wat jammer nou. Vecht voor elk puntje.

De bedoeling van tekstvaardigheid

Je moet weten wat het nut van die teksten met al die vragen is. De bedoeling van de vragen bij de tekst is *niet*: even de vraag lezen en het antwoord uit je hoofd geven of even opzoeken in de tekst die je nog niet eens goed gelezen hebt. Het gaat erom dat je laat zien wat je begrijpt van de hele tekst of beter: dat je de tekst helemaal begrijpt. Die leesvaardigheid is goed voor je latere studie of voor je beroep na het examen. Met deze kennis moet jij je nu zelf kunnen motiveren om goed aan het werk te blijven: wees je eigen *mentale coach*.

• Punt 2: doel en soort

Het doel van de tekst

Je moet het doel van de tekst kunnen vaststellen. Je vraagt je dan af: welke communicatieve doelen kan een schrijver met een tekst in het algemeen hebben? De bekendste vijf staan hieronder.

De schrijver wil met een tekst: de lezer ...

1) ... aansporen tot actie	→	<i>activeren</i>
2) ... advies geven	→	<i>adviseren</i>
3) ... aangenaam bezig houden	→	<i>amuseren</i>
4) ... informatie geven	→	<i>informereren</i>
5) ... overtuigen van zijn gelijk	→	<i>overtuigen</i>

Soms wil de auteur twee doelen bereiken: eerst informatie geven, dan overtuigen. Deze combinatie is logisch: wil je iemand overtuigen dan zul je hem of haar eerst zakelijke informatie moeten geven. Er zijn nog meer *combinaties van doelen* mogelijk. Welke zie jij?

Verschillende soorten teksten

Je kent al drie soorten teksten: een betoog, een beschouwing en een uiteenzetting. In een *betoog* zit een duidelijke en persoonlijke opvatting van de schrijver. Hij geeft zijn beste argumenten om je te overtuigen van zijn gelijk. De tegenstanders komen in een betoog alleen aan bod zodat hij ze kan bestrijden. In een *uiteenzetting* vind je het meest de zakelijke informatie. Hier vind je erg weinig over de opvattingen en standpunten van de schrijver.

• Punt 3: verband en structuren

Verband tussen zinnen en alinea's

Je moet het verband kunnen vaststellen dat bestaat tussen zinnen en tussen alinea's.

Je vraagt je dan af: welk verband wordt gelegd tussen die zinnen of tussen die alinea's? De acht bekendste staan hieronder:

- 1) doel en middel
- 2) oorzaak en gevolg
- 3) reden of verklaring
- 4) samenvatting of conclusie
- 5) tegenstelling
- 6) tijdsverband (er wordt een tijdsvolgorde genoemd)
- 7) vergelijking (van A met B; je let op de verschillen of overeenkomsten)
- 8) voorbeeld of bewijs

De tekststructuren of de opbouw van de tekst

Je weet al dat alinea's elk hun functie hebben in het geheel. De *inleiding*, bijvoorbeeld alleen de eerste alinea, kan de lezer *introduceren* in het tekst-onderwerp door ...

- 1) ... een anekdote of een pakkend verhaal te geven
- 2) ... een aanleiding te vermelden
- 3) ... het onderwerp en het belang ervan te noemen
- 4) ... een samenvatting vooraf te geven
- 5) ... een vraag te stellen die de aandacht trekt

Stel: het *slot* bestaat uit de laatste alinea. Je moet de functie van die alinea kunnen weergeven. Je kunt denken aan:

- 1) ... een advies
- 2) ... een conclusie
- 3) ... een eigen mening van de schrijver
- 4) ... een samenvatting
- 5) ... een toekomstvisie te geven

Ook *andere alinea's* hebben een functie in het geheel van de tekst. We noemen hier meer dan tien. Alinea's kunnen:

- 1) een opsomming geven
- 2) kenmerken van iets noemen
- 3) een probleemstelling formuleren
- 4) een tegenstelling laten zien
- 5) een ontwikkeling schetsen
- 6) een samenvatting geven
- 7) een reden of verklaring geven van een gebeurtenis

- 8) een middel noemen om een bepaald doel te bereiken
- 9) voorbeelden geven
- 10) voorwaarden stellen
- 11) een conclusie trekken
- 12) een achtergrond belichten, enz. ... kortom teveel om hier allemaal op te noemen

• Punt 4: redeneren

Argumenten

Je moet feiten van meningen kunnen onderscheiden. Feitelijke uitspraken zijn objectief en controleerbaar. De uitkomst geldt voor iedereen. Meningen zijn persoonlijk en dus subjectief. Je moet in een betoog de stelling kunnen aanwijzen.

Je moet kunnen zien of de schrijver ervoor of ertegen is. Als een schrijver iets beweert zal hij het ook moeten bewijzen. Je zult nu al het verschil moeten kunnen zien tussen zijn stelling (of zijn hoofdgedachte) en zijn argumentatie en zijn conclusie. (S) = stelling of standpunt. (A) = argument. Je kent al drie soorten argumenten in de argumentatie: voorbeelden, verklaringen en vergelijkingen (VVV).

Drie voorbeelden van verschillende argumenten:

Voorbeeld:

(S) Als je alcohol drinkt, kun je goed oud worden en lang plezier hebben.

(A) *Opa drinkt elke dag een halve liter Beerenburg en die ouwe is nog kras voor zijn leeftijd: 82 jaar.*

(Tegen-A) *Weet je nog van dat 6-jarig kind dat is doodgereden door een dronken automobilist? Verdriet in families en wroeging bij de dader.*

Verklaring:

(S) Het alcoholprobleem is zo ernstig geworden dat men zich op allerlei niveaus zorgen maakt.

(A) *Alcohol is namelijk een erg schadelijk genotmiddel.*

Vergelijking:

(S) In die kleine stamcafés wordt minder buitensporig gedronken dan hier.

(A) *Vergelijk het maar met kleine dorpen, daar wordt buitensporig gedrag ook gecorrigeerd door sociale controle.*

• Punt 5: samenvatten

Samenvatting

Al de kennis die we hierboven aangestipt hebben, kun je goed gebruiken om het belangrijkste uit de tekst te halen, dus om een tekst samen te vatten.

Je instrumenten zijn bijvoorbeeld: een goed begrip ...

- van moeilijke woorden,
- van diverse soorten vragen,
- van het tekstonderwerp,
- van de hoofdgedachte,
- van het tekstdoel,
- van verbanden als vergelijking en ontwikkeling ...,
- en van stelling en argumentatie en conclusie.

Deze kennisinstrumenten helpen je uitstekend als je de inhoud van een tekst in het kort moet weergeven.

Stijl, spelling en interpunctie

Tot slot noemen we nog drie belangrijke punten. Natuurlijk moet je antwoorden

- 1) in goed geformuleerd Nederlands en
- 2) zonder spelfouten. Let ook goed op
- 3) de interpunctie: het plaatsen van punten en komma's.

🔔 **TIP:** blijf oefenen met stijl en spelling en interpunctie.

Tot zover deze warming-up.

Straks beginnen we aan het echte werk: Theorie 1 t/m 6.

Maar eerst volgt QuickScan om te bepalen hoe je ervoor staat en FAQ's over wat je altijd wilde weten over het examen.

QuickScans

Op de volgende pagina's vindt u een QuickScan. Hiermee kunt u snel zien hoe uw leerlingen er voor staan wat Nederlands betreft. Meer informatie leest u in het voorwoord ('Aan de docent') op pagina 8 van dit boek.

Docenten die deze examentraining klassikaal hebben ingevoerd, kunnen een gratis pdf aanvragen met extra QuickScans, waardoor de mogelijkheid ontstaat om te variëren. Ook de antwoorden zijn opgenomen.

U vraagt deze pdf aan door te mailen naar info@examentrainingen.nl.

Kijk eerst eens globaal naar dit examen. Het bestaat uit drie delen. Deel 1 gaat over de vraag of boosheid een negatieve emotie is of juist een waardevolle maatschappelijke kracht. In deel 2 staat een tekst centraal over de relatie tussen taal en denken. De tekst in deel 3 gaat over *Het begin van alles*, een boek waarin de auteurs een alternatieve visie op de menselijke geschiedenis geven. Kijk je ook alvast even naar de vragen? Je ziet er nieuwe vragen bij staan. Zo zijn er maar liefst elf combinatievragen en twee vragen naar betrouwbaarheid. Zie hierover Theorie 6.

Hieronder vind je eerst de rubrieken **Intro en discussie** (een opstapje om in de sfeer van de tekst te komen en om je voorkennis te activeren) en **Woordkennis** (een lijst met belangrijke woorden in de tekst; de gecursiveerde woorden komen vaak voor in examenteksten). Want ook al mag je een woordenboek gebruiken op het examen, jouw eigen woordkennis is en blijft essentieel! Woordkennis is vaak ook voorkennis. Dankzij je woordkennis weet je doorgaans ook al iets van het onderwerp af. Na de examenteksten en de vragen krijg je de vaste onderdelen: **Lezen in drie rondes** (zo kun je de tekst effectief en efficiënt lezen), **Uitwerkingen** (antwoorden en uitleg) en **Foutenanalyse**.

Deel 1 Bron 1: *Onderzoek naar de waarde van boosheid*

Intro en discussie

Boosheid wordt vaak gezien als een negatieve emotie, maar kan ook ‘een morele motor zijn die aanzet tot actie tegen onrecht’. Onderzoek toont echter aan dat het uiten van woede, bijvoorbeeld op sociale media, vaak averechts werkt. In de filosofie wordt gediscussieerd over haar waarde: er zijn twee stromingen. Sommigen willen woede omvormen tot iets constructiefs, anderen zien woede als essentieel voor moreel handelen.

Fleur Jongepier pleit in haar opiniestuk voor een herwaardering van ‘activistische boosheid’ en bespreekt hoe de samenleving beter met deze emotie kan omgaan.

Drie discussiepunten

- 1) Is woede volgens jou een nuttige emotie in het publieke debat, of leidt zij vooral tot polarisatie en agressie? Onderbouw je standpunt met argumenten.
- 2) Moeten mensen leren hun woede te beheersen en om te zetten in andere emoties, of moet er juist meer ruimte zijn voor activistische boosheid? Licht je antwoord toe.

3) In welke mate speelt de manier waarop woede geuit wordt (bijvoorbeeld fel of beheerst) een rol in de mate waarin iemand serieus genomen wordt in een discussie? Onderbouw je standpunt met argumenten en ervaringen.

TIP: Formuleer in een discussie je mening in korte, duidelijke zinnen.

Gebruik één reden per zin. Je kunt argumenten ontleen aan feiten, wetenschappelijk onderzoek, persoonlijke waarden, verwachtingen, geloofsovertuiging, gezag of nut.

Laat in de discussie altijd ruimte voor uiteenlopende meningen en argumenten.

Discussieer met diverse redeneringen. Denk daarbij aan:

1) argumenten op basis van feiten, 2) argumenten op basis van onderzoek of wetenschap, 3) argumenten op basis van wat je belangrijk vindt, 4) argumenten op basis van wat je verwacht, 5) argumenten op basis van geloof, 6) argumenten op basis van gezag, en 7) argumenten op basis van nut.

Laat altijd ruimte voor verschillende meningen en argumenten.

Respecteer ook meningen die verschillen van de jouwe.

Woordkennis bij bron 1

Dankzij je woordkennis weet je precies wat er in de tekst en in de vragen staat. Dat is de eerste stap op weg naar het goede antwoord. Bekijk daarom deze woordenlijst goed. *Vooraf de gecursiveerde woorden komen vaak in examenteksten voor.* Zijn er veel woorden die je onbekend voorkomen? Dan is het handig om ze nu te leren. Je hebt tijdens het examen immers niet veel tijd om veel woorden op te zoeken in je woordenboek. *Achter in het boek vind je een overzicht van belangrijke woorden waarvan het goed is ze te kennen.*

alinea

	de woede	een heftige emotie die ontstaat door ervaren onrecht, frustratie of vernedering
	‘de morele motor’	(beeldspraak) de drijvende kracht waardoor mensen hun morele overtuigingen laten meewegen in hun beslissingen
1	het <i>alternatief</i> <i>irrationeel</i>	de andere mogelijkheid niet gebaseerd op logisch nadenken of verstand
	contraproductief	een averechts effect hebbend, waardoor het gewenste resultaat juist moeilijker wordt bereikt
2	de wraak	de nare handeling waarmee je iemand straft die jou onrecht heeft aangedaan; het vergelden van aangedaan leed met straf of terugslag

	de deugd	de positieve eigenschap die als moreel goed wordt beschouwd
3	de <i>scepticus</i>	iemand die twijfelt aan beweringen of opvattingen en niet snel iets zonder bewijs aanneemt
4	de <i>narcistische</i> boosheid	de boosheid die ontstaat doordat iemands zelfbeeld of ego wordt gekrenkt
	de ego	iemands zelfbeeld of gevoel van eigenwaarde
	defensief	gericht op zelfbescherming of verdediging, bedoeld om jezelf te beschermen tegen kritiek of een aanval
5	‘met de paplepel ingegoten’	(gezegde) iets dat al heel jong is geleerd
6	de <i>activistische</i> boosheid	de boosheid die voortkomt uit ervaren maatschappelijk onrecht en mensen aanzet tot actie
8	matig	(hier:) vrij slecht, niet bijzonder goed

Let bij het lezen van bronnen vooral op:

- de diverse standpunten en argumenten;
- het vergelijken en het evalueren van informatie uit de bronnen;
- de toon/stijl van de auteur.

Woordkennis bij bron 2

1	<i>sereen</i>	rustig, kalm en vredig
	de frustratie	een gevoel van ergenis of onmacht doordat iets niet lukt of doordat je wordt tegengewerkt
	de boosheid	de emotie die je kan helpen je grenzen te bewaken en op te komen voor wat je belangrijk vindt
	je grenzen bewaken	ervoor zorgen dat anderen niet over je persoonlijke of morele grenzen heen gaan
	de <i>integriteit</i>	de eigenschap eerlijk te zijn en te handelen volgens je principes
	de adrenaline	een hormoon dat vrijkomt bij spanning of gevaar en je lichaam voorbereidt op actie
2	de furie	de hevige, onbeheerste woede
3	furieus	ontzettend boos, razend

Woordkennis bij bron 3

1	<i>relevant</i>

<i>de strategie</i> | van belang, belangrijk voor het
onderwerp waar het over gaat
een plan of aanpak om een bepaald doel
te bereiken |
| 2 | <i>intuïtief</i>
<i>stimuleren</i>
het <i>effect</i>
<i>de catharsis</i> | op gevoel, zonder bewust redeneren
bevorderen, aanzetten tot
het gevolg, de uitwerking
de emotionele ontlading, het uiten van
gevoelens dat leidt tot opluchting
(het bijvoeglijk naamwoord van
catharsis is cathartisch: een
cathartische uitbarsting of ervaring) |

Woordkennis bij bron 4

1	<i>de moraliteit</i>

<i>moreel</i>

<i>de moraal</i> | het geheel van opvattingen over goed
en kwaad; de ethische normen en
waarden
wat betrekking heeft op opvattingen
over goed en kwaad
de opvattingen of normen over wat goed
en slecht is |
| 2 | <i>de fictie</i>
<i>constructief</i> | het verzinzel
opbouwend, gericht op het vinden van
een oplossing of verbetering |

Onderzoek naar de waarde van boosheid

bron 1

Woede als onmisbare morele motor

- (1) Als kinderen wordt ons geleerd niet boos te zijn op dode vlinders, op onze kapotte knieën, op de hagel. We krijgen alternatieven
5 aangeboden: verdriet, teleurstelling, pech. Als volwassenen wordt ons geleerd, door filosofen en andere ogenschijnlijk kalme personen, dat kwaad zijn irrationeel is. Als er al
10 gronden zijn voor boosheid, zoals onrecht of wanbeleid, is boosheid contraproductief.
- (2) Volgens de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum gaat
15 boosheid hand in hand met wraak en is boosheid pas goed als deze iets anders wordt: hoop, vergeving, liefde, en andere zalige deugden voor bij het haardvuur.
- 20 (3) Ik las onlangs *The Case for Rage*¹⁾ van Myisha Cherry waarin ze gehakt maakt van woede-sceptici. Woede is een onmisbare morele motor: woede laat zien dat
25 iets ons echt aan het hart gaat, ze trekt ons uit oneindig gepolder en zet ons ertoe aan om eindelijk eens wat te doen. Woede is soms ook gewoon goed als zodanig.
- 30 (4) Moeten we in z'n algemeenheid boosheid meer toejuichen? Natuurlijk niet. Er is ook narcistische boosheid die ontstaat wanneer je ego gekrenkt wordt en je als reactie
35 defensief als een kat begint te blazen. Maar niet alle boosheid is narcistisch, noch per definitie ondemocratisch, gewelddadig, irrationeel of contraproductief. We
40 moeten niet alle woede over één kam scheren. Zonder woede geen vrouwenrechten, geen einde aan discriminatie en racisme.
- (5) Omdat 'boosheid is slecht'
45 ons met de paplepel is ingegoten, hebben we geleerd om, wanneer we geconfronteerd worden met stemverheffingen en ongepolijst taalgebruik, gelijk
50 terug te deinzen, ongeacht wat er gezegd wordt. Onze tweede reactie is doorgaans *tone policing*: enkel reageren op de scherpe manier waarop de ander
55 communiceert. Dat is terecht wanneer je partner zich narcistisch boos maakt ('doe even rustig') maar onterecht wanneer iemand boos is over racisme,
60 seksuele intimidatie, het (mondiale) klimaatbeleid of een miljard voor fieldlabs.²⁾
- (6) Laten we eens beter ons best doen om, wanneer we geconfronteerd worden met activistische
65 boosheid, ons ongemak even in te slikken (je gaat echt niet dood) en onze behoefte om de ander tot rust te manen te negeren,
70 vooral als we ons bevinden aan gunstiger uiteindes van allereerste sociale assen van (on)gelijkheid.
- (7) Ook mogen we ons vaker
75 afvragen, als 'contraproductief!' ons om de oren vliegt: wie maakt

boosheid precies contra-productief? Wie maakt dat boosheid niet leidt tot verandering? *Cui bono?*³⁾ Wie wil meer van hetzelfde? Wie schiet in de zelfverdediging? In plaats van geschrokken te kijken naar, ik noem eens een dwarsstraat, de
80 boze zwarte vrouw, mogen we wat vaker kijken naar hoe (en of) de o zo kalme partij luistert.
85 **(8)** Niet alleen omdat we matig omgaan met activistische boosheid, maar ook omdat als we al
90 boos mogen zijn, het een gericht object moet hebben. We mogen niet boos zijn op de hagel, dus zijn we het niet. Maar omdat we
95 niet boos zijn op de hagel, worden we boos op politici. Het is

gepast om boos te zijn op de bewindslieden in deze crisis. Maar laten we eerlijk zijn: we zijn
100 ook gewoon boos op corona, kwaad over ons ingeperkte leven, over de situatie in de zorg, over pijn en rouw. Stop het niet weg, laat het er zijn in al zijn
105 ongerichtheid.
(9) Ik las onlangs: "Tegen betaling kunnen bezoekers in een veilige omgeving servies tegen de muur gooien." Ook in
110 opmars: tegen de zee schreeuwen. Zij hebben het begrepen, die zeekrijgers. Ik ga dit weekend eens zeewaarts en ga vreselijk kwaad worden op alle dode
115 vlinders.

Fleur Jongepier, NRC Handelsblad, 29 december 2021

Fleur Jongepier is filosoof en schrijver. Ze was tot 2022 werkzaam als universitair docent filosofie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

noot 1 vertaling: Een pleidooi voor woede

noot 2 In fieldlabs werd tijdens de covid-19-pandemie wetenschappelijk onderzocht hoe bezoekers zich bij grote evenementen gedroegen. Maatschappelijk was er discussie over de kosten van deze fieldlabs, die uit overheids gelden werden betaald.

noot 3 vertaling: Wie heeft er baat bij?

De kracht van boosheid

(1) Woede ziet eruit als het tegenovergestelde van sereen en wijs. Dus je zou zomaar kunnen denken dat ze in de ban moet, wil
5 je ooit verlicht raken en gelukkig zijn. Het tegendeel is waar: boosheid is een van de vier basis-emoties van de mens, die gevoeld en geuit moet worden. Ook erger-
10 nis, verontwaardiging, irritatie en frustratie vallen onder deze basis-emotie. Boosheid is de drijvende kracht achter het bewaken van je grenzen, het beschermen van je
15 integriteit en het onderscheid maken tussen wat juist en niet juist is. Oorspronkelijk heeft boosheid een beschermende functie tegen een mogelijke bedreiging; je
20 lichaam reageert direct op een situatie die bedreigend of stressvol voelt. Het lichaam maakt adrenaline aan die het mogelijk maakt om te vechten, te vluchten of te ver-
25 starren. Boosheid voedt jou met een roodgloeiende energie die

groter is dan je verlegenheid, angst en bescheidenheid bij elkaar en laat je met de vuist op tafel
30 slaan en in verzet komen.

(2) De furie in je behartigt jouw belangen. Boosheid is een kracht, een grote sterke vriendin die naast je gaat staan en die jou doet
35 voelen waar je grenzen liggen en jou helpt om die te bewaken. Boosheid is een soort vuur dat in je ontstoken wordt, dat jou van een vlammende energie voorziet
40 om voor jezelf op te komen. Dat is soms nodig in het leven.

(3) De eerste feministen (suffragettes) waren woedend, de eerste vakbondsleiders waren
45 ziedend, Martin Luther King¹⁾ was razend, de vrouwen achter de #MeToo-beweging²⁾ waren furieus. Het vuur van boosheid geeft kracht en moed om dingen die
50 scheef zitten, aan te kaarten en in beweging te krijgen.

Susan Smit, Happinez, 13 april 2022

Susan Smit is schrijver en columnist. Bovenstaand fragment komt uit een langer artikel over boosheid.

noot 1 Martin Luther King (1929-1968) was een Amerikaanse dominee en een van de meest prominente leden van de Afro-Amerikaanse burgerrechtenbeweging.

noot 2 De #MeToo-beweging is een maatschappelijke beweging tegen seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zij begon in oktober 2017 op sociale media met de hashtag MeToo.

bron 3

Ga eens flink tekeer!

In onderstaand fragment uit een boek wordt onderzoek besproken naar effecten van boosheid.

- (1) (...) Maar relevanter voor de beslissing of je nu wel of niet tekeer moet gaan: er is geen wetenschappelijk bewijs voor dat
5 opgekropte woede die tijdens een louterende uitbarsting vrijkomt een nuttige strategie is voor geestelijk en lichamelijk welzijn. Het idee je geest van woede te ontdoen kan
10 dan wel intuïtief zuiver klinken, maar het sturen van een woeden-de mail, tweet, Facebookpost of suggestief Insta-plaatje is geen goede manier om met stress om te
15 gaan. Integendeel, meestal maakt het de zaak alleen maar erger.
- (2) Dat weten we al vele jaren: neem deze studie uit 2002 met de titel *Je woede uiten: stimuleert of*
20 *dooft dat de vlam?* Dit onderzoek, dat sindsdien nog vele malen is herhaald, ontdekte dat je woede luchten op vele manieren, zoals een boksbal te lijf gaan of luid op
25 een toeter blazen in het oor van degene die de oorzaak van de woede was, niet hielp. De auteur, sociaal psycholoog Brad Bushman, concludeerde zelfs dat
30 “helemaal niets doen meer effect had dan je woede uiten” en dat de resultaten “de catharsistheorie direct tegenspreken”. Kortom, tekeergaan dooft de woede niet,
35 dempt de stress niet en zorgt er niet voor dat de woedende persoon zich emotioneel stabiel voelt. Eigenlijk heeft het juist het tegenovergestelde effect. Mensen
40 worden er juist nog agressiever van. In 2011 zei Bushman: “Lucht geven aan je woede is zoals benzine gebruiken om een vuurtje te doven. De vlammen laaien
45 steeds meer op doordat de agressieve gedachten actief blijven in het geheugen en boze gevoelens blijven smeulen.”

Timothy Caulfield, Relax! Feit en fictie achter al je dagelijkse beslissingen (2021)

Timothy Caulfield is hoogleraar Recht en Gezondheid aan de Universiteit van Alberta in Canada en daarnaast presentator van televisiedocumentaires waarin pseudowetenschappelijke mythes worden ontkracht.

bron 4

‘Hoepel een eind op’

In onderstaand fragment uit een langer tijdschriftartikel worden de opvattingen van twee filosofische stromingen over boosheid in perspectief geplaatst.

(1) “Emoties zijn hoe we moraliteit doen”, zo vatte de Hongaars-Amerikaanse filosoof Agnes Callard vorig jaar in een essay in *The Boston Review* het standpunt van de ‘sentimentalisten’¹⁾ onder haar collega’s samen: onze woede is simpelweg hoe we elkaar moreel verantwoordelijk houden, hoe we een gemeenschappelijke moraal vormen. De denkers in een stoïcijnse²⁾ traditie die ze daartegenover plaatst, zien woede uiteindelijk als inherent slecht. Ze proberen hooguit dat wat ze als waardevol zien te isoleren door het bijvoorbeeld morele veront-

waardiging te noemen of, zoals Nussbaum,³⁾ *transition anger*.⁴⁾

(2) Het leek Callard zinvol om woede te willen beteugelen, maar het is een fantasie dat je haar zou kunnen zuiveren. We kunnen wel woorden verzinnen om een gevoel te beschrijven dat we rechtvaardig woedend zijn zonder dat er een vleugje wraakzucht in schuilt, maar dat is volgens haar uiteindelijk een filosofische fictie. De duistere kant van woede is onlosmakelijk met de constructieve verbonden. Wrok is ook hoe we moraliteit doen. Wraak is ook hoe we elkaar moreel verantwoordelijk houden.

Jan Postma, de Groene Amsterdammer, 11 november 2021

Jan Postma is journalist, politicoloog en Amerika-deskundige.

noot 1 sentimentalisme: filosofische stroming die stelt dat emoties richting geven aan het leven van een mens

noot 2 stoïcisme: filosofische stroming die stelt dat een mens zich in het leven niet moet laten leiden door emoties

noot 3 Martha Nussbaum is een Amerikaanse filosoof.

noot 4 *transition anger*: woede die nodig is om een maatschappelijk onrecht te kunnen veranderen

Stel, je bereidt je bij het vak Nederlands voor op het schoolexamen schrijfvaardigheid, waarin je op basis van bronnen een beschouwing zult schrijven over een emotie: boosheid. Deze beschouwing heeft als hoofdvraag: ‘In hoeverre is boosheid een goede emotie?’

Je docent Nederlands heeft aangegeven dat je je voor deze voorbereiding in eerste instantie moet baseren op bron 1. Je verdiept je daarom allereerst in bron 1: je neemt de gedachtegang ervan stapsgewijs door en controleert of je de inhoud ervan begrijpt.

Lees bron 1.

- 1p 1 Wat zegt Cherry over het nut van boosheid, gelet op alinea 3?
- A Boosheid brengt richting in onze discussie over maatschappelijke misstanden.
 - B Boosheid drukt onze gevoelens over maatschappelijk onrecht uit.
 - C Boosheid dwingt moreel en maatschappelijk bewustzijn bij ons af.
 - D Boosheid stimuleert ons om lastige maatschappelijke vraagstukken aan te pakken.

“Ik las onlangs *The Case for Rage* van Myisha Cherry waarin ze gehakt maakt van woedesceptici.” (regels 20-23)

- 2p 2 Vat de argumentatie van Cherry in alinea 3 samen, door in onderstaande zin de ontbrekende delen aan te vullen met telkens één woord. Neem de nummers uit de zin over en zet daarachter het juiste woord.
- Boosheid is ...(1)... , want ze laat zien wat ons persoonlijk ...(2)... en ze leidt mogelijk tot maatschappelijke ...(3)...

Bron 1 gaat niet alleen in op het nut van boosheid, maar ook op negatieve kenmerken ervan.

- 2p 3 Noem drie algemene negatieve kenmerken van boosheid, gelet op alinea 1 en 2 van bron 1.

In bron 1 komen twee soorten boosheid aan de orde: narcistische en activistische boosheid. Je wilt voor jezelf helder krijgen wat deze twee soorten boosheid inhouden.

Hieronder staan zes situaties waarin boosheid een rol speelt.

- 2p 4 Welke twee situaties hebben vooral betrekking op narcistische boosheid en welke twee vooral op activistische boosheid, gelet op bron 1? Neem *narcistisch* en *activistisch* over en zet daarachter telkens de nummers van de twee juiste uitspraken.
- 1 Een brugklasleerling gaat tekeer tegen zijn ouders omdat hij eerder van een schoolfeest moet thuiskomen dan zijn broer uit vwo 6.
 - 2 Een demonstrant ketent zich vast aan de deur van een ministerie tijdens een protest tegen overheidsdiscriminatie.
 - 3 Een kantoormedewerker wordt woest van ergernis omdat het maar niet lukt een formulier goed op te slaan op de computer.
 - 4 Een minister is boos op zichzelf omdat ze een wet onvoldoende scherp heeft toegelicht in de Tweede Kamer.
 - 5 Een vakbonds lid protesteert op het Malieveld in Den Haag luid tegen bezuinigingen op de werkloosheidsuitkeringen.
 - 6 Een vrouw is kwaad op een collega omdat hij vervelende opmerkingen maakte over haar ‘fletse kledingstijl’.

- Je brengt voor jezelf in kaart welke adviezen bron 1 bevat voor een goede omgang met de activistische boosheid van een ander.
- 2p 5 Welke drie adviezen passen het best bij activistische boosheid, gelet op alinea 4 tot en met 7?

Noteer de nummers van de juiste adviezen.

- 1 Deins desgewenst terug.
- 2 Laat de ander boos zijn.
- 3 Negeer je ongemakkelijke gevoel.
- 4 Richt je op de aanleiding van de boosheid.
- 5 Spreek de boze ander aan op diens toon.
- 6 Zorg ervoor dat de boze ander rustig wordt.

De opvatting 'boosheid is slecht' is ons "met de paplepel ingegoten" (regels 44-46).

Dit heeft negatieve gevolgen voor onze omgang met boosheid.

- 3p 6 Vat uit alinea 5 tot en met 7 drie van deze negatieve gevolgen samen. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 50 woorden.

De slotzin van bron 1 luidt: "Ik ga dit weekend eens zeewaarts en ga vreselijk kwaad worden op alle dode vlinders." (regels 112-115)

- 1p 7 Welke uitspraak geeft de strekking van deze slotzin het best weer, gelet op bron 1?

- A Boosheid gericht naar anderen uiten lijkt misschien goed, maar is uiteindelijk onberedeneerd en zinloos.
- B Boosheid moet altijd op misstanden zelf zijn gericht, nooit op de verantwoordelijken voor die misstanden.
- C Boosheid moet bij voorkeur worden gericht op objecten die hiervan zelf geen last zullen ondervinden.
- D Boosheid ongericht naar objecten uiten lijkt zinloos, maar kan zeker nuttig en louterend zijn.

- 2p 8 Welke uitspraak geeft de hoofdgedachte van bron 1 het best weer?
- A Als we beter met onze boosheid leren omgaan, zullen we snel veel van onze maatschappelijke problemen kunnen oplossen.
 - B Vanwege onze opvoeding gaan we niet goed met boosheid om, waardoor we de boze ander vaak niet de passende waardering geven.
 - C We gaan op dit moment contraproductief om met boosheid, waardoor het vrijwel onmogelijk is maatschappelijke ongelijkheid op te heffen.
 - D We moeten leren ruimte te geven aan activistische boosheid, zodat de emotionele en morele voordelen ervan kunnen worden benut.

Op basis van bron 1 besluit je het onderscheid tussen narcistische en activistische boosheid in je onderzoek mee te nemen. Je kiest hierbij wel voor neutralere bewoordingen: 'boosheid vanuit individuele motieven' en 'boosheid vanuit maatschappelijke motieven'.

Je stelt drie deelvragen op:

- 1) Waarom wordt boosheid vaak in haar geheel afgewezen?*
- 2) In hoeverre is boosheid vanuit individuele motieven een goede emotie?*
- 3) In hoeverre is boosheid vanuit maatschappelijke motieven een goede emotie?*

Je selecteert twee extra bronnen waarmee je boosheid verder onderzoekt: bron 2 en 3. Je neemt deze bronnen elk afzonderlijk door en vergelijkt de gedachtegangen ervan met die van bron 1. Ook beoordeel je de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van de drie bronnen.

Lees bron 2.

In bron 1 en bron 2 wordt een vrijwel identieke reden gegeven als antwoord op deelvraag 1: 'Waarom wordt boosheid vaak in haar geheel afgewezen?'

1p **9** Vat deze reden samen.

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 15 woorden.

Je wilt deelvraag 2 en 3 beantwoorden aan de hand van bron 2. Je merkt op dat bron 2 anders kijkt naar het onderscheid tussen boosheid vanuit individuele motieven en boosheid vanuit maatschappelijke motieven dan bron 1.

3p **10** Typeer dit verschil tussen bron 1 en bron 2.

Neem de nummers uit onderstaande zinnen over en zet daarachter je antwoord. Let op: indien een bron onderscheid maakt tussen de twee soorten boosheid, noem dan bij nummer 1b of 2b *twee oorzaken*.

Bron 1 onderscheidt (1a) (kies uit: *wel/niet*) duidelijk de twee soorten boosheid. Boosheid wordt namelijk veroorzaakt doordat ...(1b)...

Bron 2 onderscheidt (2a) (kies uit: *wel/niet*) duidelijk de twee soorten boosheid. Boosheid wordt namelijk veroorzaakt doordat ...(2b)...

Je stelt vast dat bron 1 als informatiebron voor je beschouwing over het algemeen wat betrouwbaarder lijkt dan bron 2.

2p **11** Geef hiervoor twee algemene redenen.

Geef geen voorbeelden, laat de vindplaats (de krant of het tijdschrift) van de bronnen buiten beschouwing en geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Lees bron 3.

- 1p 12 Welke typering doet het meest recht aan boosheid volgens bron 3?
Boosheid is vooral
- A dom.
 - B louterend.
 - C nutteloos.
 - D onbezonnen.
 - E stimulerend.
 - F verstandig.

In bron 3 wordt één onderzoek uitgebreid besproken: dat van Bushman uit 2002. Dit onderzoek heeft een brede wetenschappelijke waarde, gelet op alinea 2 van bron 3.

- 2p 13 Citeer uit alinea 2 twee afzonderlijke zinnen of zinsgedeelten, elk van maximaal tien woorden, waaruit dit blijkt.

Je besluit nu bron 2 en bron 3 inhoudelijk te vergelijken.

In alinea 3 van bron 2 enerzijds en in alinea 2 van bron 3 anderzijds worden twee tegengestelde eigenschappen van boosheid benadrukt door een vergelijking met vuur.

- 2p 14 Leg per bron uit welke eigenschap van boosheid wordt benadrukt met deze vergelijking.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 20 woorden.

Het valt je op dat bron 2 en bron 3 elk een ander antwoord geven op deelvraag 2: 'In hoeverre is boosheid vanuit individuele motieven een goede emotie?'

- 2p 15 Vat per bron het antwoord samen dat wordt gegeven op deelvraag 2. Neem de nummers uit onderstaande zinnen over en zet daarachter je antwoord.

Het uiten van boosheid vanuit individuele motieven is volgens bron 2 (1a) (kies uit: *wel/niet*) goed, want ...(1b)...

Het uiten van boosheid vanuit individuele motieven is volgens bron 3 (2a) (kies uit: *wel/niet*) goed, want ...(2b)...

Je wilt de gedachtegang van de eerdere bronnen in een breder filosofisch perspectief plaatsen. Je brengt daarom bron 4 inhoudelijk in kaart en vergelijkt daarna de gedachtegang ervan met die van de andere bronnen.

Lees bron 4.

De opvattingen over boosheid van Callard geven je een nieuw antwoord op de hoofdvraag: 'In hoeverre is boosheid een goede emotie?'

- 2p 16 Welk antwoord zal Callard op de hoofdvraag geven, gelet op bron 4? Neem de nummers uit onderstaande zinnen over en zet daarachter je antwoord.

Volgens Callard staat boosheid ons enerzijds toe ...(1)...

Anderzijds is boosheid nooit alleen positief, omdat ...(2)...

In onderstaande vier uitspraken wordt Callards waardering van boosheid in bron 4 vergeleken met de waardering van boosheid in bron 1, 2 en 3.

- 2p 17 Geef per uitspraak aan of deze wel of niet waar is, gelet op deze bronnen. Neem de nummers van de uitspraken over en zet daarachter *wel* of *niet*.

1 Callard is negatiever dan bron 1 als het gaat om individuele boosheid.

2 Callard is negatiever dan bron 2 als het gaat om boosheid in algemene zin.

3 Callard is positiever dan bron 1 als het gaat om maatschappelijke boosheid.

4 Callard is positiever dan bron 3 als het gaat om boosheid in algemene zin.

Je besluit de hoofdvraag zo genuanceerd mogelijk te beantwoorden.

Daarbij wil je zoveel mogelijk recht doen aan de inhoudelijke overeenstemming tussen je vier bronnen, waarbij je de meer filosofische benadering vanuit bron 4 nadrukkelijk meeneemt.

- 2p 18 Welke bewering verwoordt het genuanceerde antwoord dan het best? Boosheid kan zeker een goede emotie zijn

A als deze gericht is tegen maatschappelijk onrecht, maar boosheid is ook onlosmakelijk verbonden met agressie en wraak.

B als deze het ontstaan van een algehele moraliteit bevordert, maar boosheid kan ook forse gezondheidsproblemen veroorzaken bij jezelf.

C als deze uitmondt in een individuele loutering, maar boosheid kan ook agressieve gedachten en stress aanwakkeren.

D als het uiten ervan tot individuele opluchting leidt, maar boosheid kan ook uitlopen tot het nemen van wraak.

Intro en discussie

Stel je voor dat je helemaal geen taal zou hebben. Geen woorden, geen zinnen, geen manier om precies uit te drukken wat je denkt of voelt. Zou je dan nog op dezelfde manier kunnen denken als nu?

Veel mensen denken dat taal en denken los van elkaar staan. Je hebt eerst een gedachte en daarna zoek je de woorden om die gedachte uit te drukken. Maar wat als het juist andersom is? Wat als je zonder taal bepaalde gedachten helemaal niet kúnt hebben?

Drie discussiepunten

- 1) Je hebt taal nodig om echt te kunnen nadenken. Zijn bepaalde gedachten – zoals plannen maken voor de toekomst of reflecteren op jezelf – mogelijk zonder taal? Kun je een ‘ik’ hebben zonder woorden? Zijn er gedachten die je alleen in taal kunt vormen?
- 2) De manier waarop zinnen zijn opgebouwd, lijkt op hoe we denken. ‘Helaas heeft Nene alle koekjes opgegeten.’ Wat zegt de zin letterlijk? Wat zegt hij in de context? Welke sociale betekenis of bedoeling kan er achter zitten? (Je weet: context is de omgeving of het grotere geheel waarin iets – zoals een woord, een gebeurtenis of een idee – betekenis krijgt.)
- 3) Dieren communiceren ook, dus taal is niet typisch menselijk. Wat maakt menselijke taal bijzonder? Wat is het verschil tussen dierlijke communicatie en menselijke taal volgens jou? Wat bedoelt de schrijver met ‘de brug’ (genoemd in de titel) waar mensen over beschikken?

Woordkennis bij deel 2

Dankzij je woordkennis weet je precies wat er in de tekst en in de vragen staat. Dat is de eerste stap op weg naar het goede antwoord. Bekijk daarom onderstaande woordenlijst goed. *Vooral de gecursiveerde woorden komen vaak in examenteksten voor.* Zijn er veel woorden die je onbekend voorkomen? Dan is het handig om ze nu te leren. Je hebt tijdens het examen immers niet veel tijd om veel woorden op te zoeken in je woordenboek. *Achter in het boek vind je een overzicht van belangrijke woorden waarvan het goed is ze te kennen.*

alinea

1	de <i>stoornis</i>	de aandoening waarbij iets in het lichaam of de geest niet goed functioneert, in dit geval m.b.t. taal
	aangeboren	iets wat je vanaf je geboorte hebt, zoals een erfelijke eigenschap of een bepaalde stoornis

Deel 1 Bron 1-4: *Onderzoek naar de waarde van boosheid*

Lange(re) teksten lees je in drie rondes. Maak bij korte teksten, zoals de vier bronnen in dit examen, liever een soort samenvatting. Dat doe je als volgt:

- (1) Je noteert het onderwerp en *de hoofdgedachte* van de tekst,
- (2) Je breng *de argumentatie* in kaart.
- (3) Je benoemt *de stijl en toon(zetting)* van de auteur.

Evalueer je aantekeningen of interpretatie van bron 1 aan de hand van onderstaand overzicht.

Bron 1 *Woede als onmisbare morele motor*

Beknopt overzicht van bron 1

Hoofdgedachte: Boosheid is niet irrationeel of per definitie slecht; ze is een krachtige morele kracht die kan aanzetten tot noodzakelijke verandering.

Belangrijkste argumenten:

- 1) Woede wordt vaak afgewezen (cultureel/filosofisch), maar is essentieel om onrecht aan te kaarten.
- 2) Niet alle boosheid is destructief: activistische boosheid heeft een legitieme rol.
- 3) Mensen moeten leren om activistische boosheid te verdragen en serieus te nemen, in plaats van af te wijzen vanwege de toon.
- 4) Boosheid mag ook ongericht zijn: soms zijn we gewoon boos op 'het leven' (bijv. bij corona), en dat mag er ook zijn.

Kenmerken van narcistische boosheid: 'egogekwetst', defensief en disproportioneel.

Kenmerken van activistische boosheid: gerechtvaardigd, doelgericht en maatschappelijk gemotiveerd.

Stijl en toon: activistisch (gericht op maatschappelijke verandering), persoonlijk (de eigen ervaring, emotie of visie staat centraal), provocerend (gericht om reactie uit te lokken of om heilige huisjes omver te schoppen) en reflectief (terugblikkend en overdenkend).

Enkele opmerkingen vooraf:

- Het aantal punten dat je per vraag kunt verdienen, staat op je examen voor de kantlijn bij de vraag.
- In dit boek wordt steeds uitgelegd waarom het correcte antwoord goed is en waarom een bepaald antwoord fout is. Je hoeft straks op je examen niet steeds schriftelijk uit te leggen waarom je voor een antwoord kiest (behalve als erom gevraagd wordt natuurlijk).
- Bij meerkeuzevragen noteer je alleen de juiste hoofdletter, meer niet! In dit boek wordt het antwoord waarop die hoofdletter slaat wel vermeld, want dat is handiger voor de bespreking.
- Even een opmerking over het tellen van woorden in je antwoord. Soms mag je antwoord maar een beperkt aantal woorden hebben. Het is een algemeen geldende regel dat je de herhaalde woorden uit de vraag niet hoeft mee te tellen.

- Beantwoord de vragen in correct Nederlands. Bij je antwoord op een open vraag hoef je soms niet te antwoorden in een volledige zin. Dan wordt je antwoord niet grammaticaal beoordeeld, maar wel je spelling. Dus als je ‘hij word’ schrijft, heb je een spelfout. Een ‘open vraag’ is iedere vraagvorm die geen meerkeuzevraag is.
- Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, wordt alleen de eerste zin beoordeeld.
- Let op je spelling. Volg altijd de spelling van het Groene Boekje. Schrijf je woorden los die aaneengeschreven moeten worden, dan heb je een spelfout. En andersom ook. Let je ook op de koppeltekens?
TIP: Controleer naderhand de spelling in je antwoorden. Verbeter ook onjuiste formuleringen en foutief taalgebruik. Zo voorkom je dat je tot 4 punten verliest! Je kunt namelijk in totaal 4 punten verliezen: bij een of twee fouten 1 punt aftrek; bij drie of vier fouten 2 punten aftrek; bij vijf of zes fouten 3 punten aftrek en bij zeven of meer fouten 4 punten aftrek.
- Hoe zit het met verkeerd hoofdlettergebruik? Het ten onrechte schrijven van een kleine letter in plaats van een hoofdletter, bijvoorbeeld aan het begin van de zin, telt als één fout. Voor het omgekeerde – het ten onrechte schrijven van een hoofdletter in plaats van een kleine letter – geldt hetzelfde. Maar als je niet met een volledige zin hoeft te antwoorden, hoef je ook geen hoofdletter aan het begin van de zin te plaatsen.
- Wordt de interpunctie (het plaatsen van punten en komma’s, zeg maar) ook beoordeeld? Nee, in het Groene Boekje wordt interpunctie namelijk niet behandeld. Dus als je nu per ongeluk een punt vergeet achter een zin, dan levert je dat geen fout op.

Antwoorden

1 *Maximaal 1 punt*

Aanpak: Je zoekt in alinea 3 naar wat Myisha Cherry zegt over het nut (het positieve effect, het doel of de functie) van boosheid. In het kort zegt Cherry volgens deze alinea: boosheid is essentieel en moreel waardevol; ze toont betrokkenheid; ze haalt ons uit eindeloos gepraat; ze zet aan tot actie! Dus antwoord D is juist: Cherry zegt hierin dat boosheid ons aanzet tot actie om wat te doen, en dat het een onmisbare morele motor is.

• Het goede antwoord is:

→ **D**, *Boosheid stimuleert ons om lastige maatschappelijke vraagstukken aan te pakken.* (Noteer bij meerkeuzevragen alleen de juiste hoofdletter. Dat scheelt tijd en moeite.)

Niet A en B, want hier ontbreekt de actie.

Niet C, want dat wordt in alinea 3 niet letterlijk (of figuurlijk) gezegd.

TIP: Vat samen wat er gezegd wordt in alinea 3. Vergelijk daarna de antwoordopties met de inhoud van je samenvatting.

2 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Vat de argumentatie in alinea 3 samen. Cherry verdedigt daarin boosheid.

Ze betoogt dat woede een positieve en noodzakelijke kracht kan zijn. Volgens haar (met verwijzing naar *The Case for Rage*) is woede een morele motor. Woede laat zien dat iets ons werkelijk raakt, doorbreekt passiviteit en besluiteloosheid en zet aan tot actie. Bovendien stelt ze dat woede soms op zichzelf al goed is, los van de gevolgen.

Boosheid is ... (1)..., want ze laat zien wat ons persoonlijk ... (2) ... raakt en ze leidt mogelijk tot maatschappelijke ... (3) ... verandering.

- Het goede antwoord is (één van de volgende woorden):
→ (1) *goed/nuttig/onmisbaar/noodzakelijk*;
→ (2) *raakt/emotioneert/aangrijpt*;
→ (3) *verandering(en)/verbetering(en)/actie(s)/oplossingen*.

Niet goed: (1) stimulerend; (2) aangaat/bezighoudt; (3) discussie/bewustzijn. Waarom niet? (1) Het woord 'stimulerend' legt de nadruk op het effect van woede (dat ze mensen in beweging zet), maar dat is niet precies wat in de alinea centraal staat. Stimulerend beschrijft dus een gevolg, geen morele eigenschap. (2) De woorden 'aangaat' en 'bezighoudt' zijn te algemeen en missen de emotionele lading die Cherry bedoelt.

In de alinea staat: 'woede laat zien dat iets ons echt aan het hart gaat'. Dat is meer dan iets dat ons aangaat of bezighoudt, het betekent dat iets ons emotioneel raakt, dat we er moreel door getroffen worden. Daarom past 'raakt' hier beter: het geeft de intensiteit en betrokkenheid van woede weer. (3) Woede leidt volgens Cherry niet primair tot debat of bewustwording, maar tot daadkracht. Ze zegt dat woede ons 'uit oneindig gepolder trekt en ertoe aanzet om eindelijk eens wat te doen.' 'Discussie' en 'bewustzijn' beschrijven cognitieve of communicatieve effecten, woede zet ons aan tot het veranderen van maatschappelijke misstanden.

Punten: Bij drie deelantwoorden goed 2 punten; bij twee goed 1 punt; bij minder dan twee goed geen punten. Gebruik per deelantwoord niet meer dan één woord.

3 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Zoek gericht naar drie negatieve aspecten van boosheid. Beperk je tot algemene kenmerken, dus niet een specifieke vorm van boosheid (zoals narcistische boosheid in alinea 4). Beperk je alleen tot alinea's 1 en 2. Uit alinea 1 blijkt dat boosheid vaak wordt beschouwd als irrationeel, omdat zij niet gebaseerd is op een redelijke afweging. Daarnaast geldt dat boosheid vaak contraproductief werkt (het helpt niet), ook wanneer er sprake is van gegronde redenen zoals onrecht of wanbeleid. In alinea 2 wordt bovendien genoemd dat boosheid gepaard gaat met wraak, waardoor zij kan leiden tot destructief gedrag.

- Het goede antwoord is:
→ *(Boosheid is) irrationeel*.
→ *(Boosheid is) contraproductief*.
→ *(Boosheid) gaat hand in hand met wraak*. (Of: '... is geen/zalige/wijze deugd'.)
Punten: Bij drie deelantwoorden goed 2 punten; bij twee goed 1 punt; bij minder dan twee goed geen punten. Opmerking: Wat tussen haakjes staat, mag je weglaten.

4 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Ga na of je de begrippen 'narcistisch' en 'activistisch' goed begrijpt. In bron 1, alinea's 4 en 5 staat: narcistische boosheid ontstaat wanneer je ego gekrenkt wordt; die boosheid is persoonlijk, defensief, vaak overdreven. Activistische boosheid gaat over maatschappelijke onrechtvaardigheid; de inzet voor verandering, de gerechtvaardigde verontwaardiging.

- Het goede antwoord is:
→ *narcistisch: 1, 6*;
→ *activistisch: 2, 5*.

Fout is situatie 3. Boos omdat de computer niet meewerkt, heeft geen maatschappelijk doel en krenkt je ego niet. Ook situatie 4 is fout, want die past niet goed bij narcistisch of activistisch; dit is zelfreflectie, geen maatschappelijk protest of ego-kwestie.

Punten: Bij vier situaties goed 2 punten; bij drie goed 1 punt; bij minder dan drie goed geen punten.

Terzijde

Boosheid komt voort uit een gevoel van onrecht, zoals bijvoorbeeld seksisme of seksuele intimidatie. Het gaat dan om een maatschappelijk probleem waarbij (vooral) vrouwen (en anderen die zich ermee solidair verklaren) opkomen tegen vernederende, seksueel getinte opmerkingen. De boosheid is erop gericht om een norm te veranderen. Het is dus niet enkel persoonlijk gekrenkt zijn, maar een signaal dat een bredere ongelijkheid wordt aangekaart. En zelfs als de reactie heftig is, gaat het niet om wraak of macht, maar om bewustwording en systeemkritiek. Boosheid over zulke opmerkingen kan leiden tot acties, zoals publieke kritiek, sociale media posts of deelname aan campagnes.

5 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Lees alinea's 4 t/m 7 en bestudeer de uitspraken over de kwestie hoe men moet omgaan met activistische boosheid. In de tekst wordt benadrukt dat activistische woede noodzakelijk kan zijn voor maatschappelijke verandering. Zoek nu de adviezen die aansluiten bij de erkenning van de boosheid en bij het onderzoeken van de aanleiding.

Advies 2: uit alinea's 4, 5 en 6 blijkt dat activistische boosheid gerechtvaardigd kan zijn.

Advies 3: in alinea 6 staat het advies om 'ons ongemak even in te slikken'. Dat wil zeggen: negeer je ongemakkelijke gevoel.

Advies 4: in alinea 7 wordt de vraag gesteld wie boosheid contraproductief maakt en volgt de oproep om de oorzaak van de boosheid te onderzoeken.

- Het goede antwoord is:

→ *(advies) 2, 3 en 4.*

Fout zijn advies 1 – dit wordt juist afgeraden in alinea 5: 'gelijk terugdeinzen' is een verkeerde eerste reactie; advies 5 – dit wordt bekritiseerd in alinea 5; advies 6 – alinea 6 zegt juist: negeer je neiging om de ander te kalmeren.

Punten: Bij drie adviezen goed 2 punten; bij twee goed 1 punt; bij minder dan twee goed geen punten.

6 *Maximaal 3 punten*

Aanpak: Deze vraag vraagt het omgekeerde van vraag 5. Het gaat nu niet om de positieve adviezen, maar om de negatieve gevolgen. Je filtert informatie uit alinea's 5 t/m 7 en vat drie negatieve gevolgen samen. Zoek naar wat er fout gaat in onze omgang met boosheid als gevolg van het idee dat boosheid 'slecht' is. Let op de volgende gegevens. In alinea 5: mensen deinzen terug en letten op de toon. In alinea 6: mensen proberen de boze ander rustig te krijgen. In alinea 7: zo'n reactie is vaak onterecht, want ze ontkennen het maatschappelijk signaal van de boosheid. Maak er drie volledige en bondige zinnen van met in totaal maximaal 50 woorden.

- Het goede antwoord bestaat uit drie van de volgende vier negatieve gevolgen (per juist deelantwoord 1 punt):

→ *We deinzen (meteen/automatisch) terug (voor boosheid).*

Of: 'We slikken ons ongemak over de (boze) ander in.'

→ *We zeggen alleen iets over de (scherpe) toon (van de boze ander) / over de (scherpe) manier van communiceren.*

Of: 'We reageren alleen met tone policing.'; 'We willen de (boze) ander vooral tot rust manen.'; 'We reageren niet op de inhoud / het probleem.'; 'We luisteren niet.'

→ *We maken (ten onrechte) geen onderscheid tussen soorten boosheid / tussen narcistische en activistische boosheid.*

→ *We vergeten ons af te vragen wie er baat bij heeft dat zaken niet veranderen / wie boosheid contraproductief wil maken.*

Niet goed is: 'We reageren zelf op scherpe toon.'

Opmerking: Een '/' geeft een keuzemogelijkheid aan: de betreffende opties zijn (even) goed.

Antwoord in volledige zinnen. En controleer je spelling en grammatica.

7 *Maximaal 1 punt*

Aanpak: De strekking of boodschap van een tekst is wat er bedoeld wordt door de auteur. Kijk hier naar de toon en bedoeling van de schrijfster. De laatste zin is ironisch, maar sluit inhoudelijk aan bij het idee dat boosheid er ook mag zijn zonder direct doel. Het uiten van frustratie kan helpen om ermee om te gaan. De schrijfster noemt in alinea 9 voorbeelden van mensen die servies kapot gooien of tegen de zee schreeuwen. Dit wordt niet belachelijk gemaakt, maar juist positief beoordeeld. Antwoord D past goed bij de strekking: ogenschijnlijk zinloze uitingen van boosheid kunnen toch zinvol zijn.

- Het goede antwoord is:

→ **D**, *Boosheid ongericht naar objecten uiten lijkt zinloos, maar kan zeker nuttig en louterend zijn.* (Noteer bij meerkeuzevragen weer alleen de juiste hoofdletter.)

Niet A, want dit is negatief en te veroordelend, dit antwoord past niet bij de toon. De tekst verdedigt juist gerichte én ongerichte boosheid als zinvol. Bovendien wordt boosheid niet als 'onberedeneerd en zinloos' weggezet, maar als een morele motor (zie alinea 3).

Niet B, want alinea 8 benadrukt juist dat boosheid ook ongericht mag zijn. De tekst stelt nergens dat boosheid nooit op verantwoordelijken mag worden gericht. Integendeel, in alinea 8 staat: 'Het is gepast om boos te zijn op de bewindslieden in deze crisis.'

Niet C, want dit gaat te letterlijk op objecten in, terwijl de tekst meer gaat over het psychologische effect. Dit antwoord is niet overeenkomstig de strekking van de tekst. Het is niet zo dat boosheid bij voorkeur op 'onschuldige objecten' moet worden gericht. De auteur zegt dat ook ongerichte boosheid oké is, niet dat die beter is dan andere vormen. Opmerking: De auteur relateert het idee dat boosheid altijd functioneel en doelgericht moet zijn. In alinea 8 schrijft ze al: 'Maar laten we eerlijk zijn: we zijn ook gewoon boos op corona, kwaad over ons ingeperkte leven, over de situatie in de zorg, over pijn en rouw. Stop het niet weg, laat het er zijn in al zijn ongerichtheid.'

8 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Je weet wat onder een hoofdgedachte wordt verstaan: de belangrijkste mededeling over het tekstonderwerp. Het tekstonderwerp van bron 1 is 'activistische boosheid'. Lees goed hoe de schrijfster hierover schrijft. Zij presenteert activistische boosheid niet als een probleem dat vermeden moet worden, maar als iets waardevols dat erkenning verdient. Daarbij benadrukt zij de maatschappelijke kracht en het nut van boosheid en bekritiseert zij de manier waarop er nu vaak verkeerd op wordt gereageerd. De valkuil is misschien dat je je laat afleiden door details of losse voorbeelden uit de tekst. Die geven wel kleur, maar vormen niet de kern van de boodschap. Kies daarom voor D, want dit sluit het best aan bij de oproep van de auteur: we moeten boosheid niet veroordelen, maar erkennen en benutten, vooral wanneer het gaat om activistische boosheid.

- Het goede antwoord is:

→ **D**, *We moeten leren ruimte te geven aan activistische boosheid, zodat de emotionele en morele voordelen ervan kunnen worden benut.*

Niet A, want dit antwoord suggereert weliswaar een directe oplossing voor maatschappelijke problemen, maar dat is te kort door de bocht.
Niet B, want dit gaat slechts over een deel van de tekst (onze omgang met boosheid) en geeft niet de hoofdgedachte weer.
Niet C, want dit is te negatief van toon en legt te veel nadruk op het probleem zonder de constructieve kern van de tekst.

Bron 2 *De kracht van boosheid*

Lange(re) teksten lees je in drie rondes. Maak bij korte teksten, zoals de vier bronnen in dit examen, liever een soort samenvatting. Dat doe je als volgt:

- (1) Je noteert het onderwerp en *de hoofdgedachte* van de tekst,
 - (2) Je breng *de argumentatie* in kaart.
 - (3) Je benoemt *de stijl en toon(zetting)* van de auteur.
- Evalueer je aantekeningen of interpretatie van bron 2 nu aan de hand van onderstaand overzicht.

Beknopt overzicht van bron 2

Hoofdgedachte: Boosheid is waardevolle en een natuurlijke, noodzakelijke basisemotie die ons helpt onze grenzen te bewaken en onszelf te beschermen en onrecht aan te pakken.

Belangrijkste argumenten:

- 1) Boosheid is biologisch en evolutionair nuttig: adrenaline helpt ons reageren op gevaar.
- 2) Ze geeft kracht, moed en energie om voor jezelf op te komen en om misstanden te bestrijden.
- 3) Historische voorbeelden (feministen, Martin Luther King, #MeToo) illustreren hoe woede maatschappelijke verandering teweeg heeft gebracht.

Stijl en toon: De stijl is beschouwend, beeldend, inspirerend, positief en versterkend; de toon(zetting) is krachtig en motiverend.

9 *Maximaal 1 punt*

Aanpak: Dit is een combinatievraag: je zoekt in beide bronnen (zie Theorie 6) naar het gevraagde. Herlees de relevante alinea's en stel vast welke kern ze gemeen hebben.

Vat je antwoord samen in niet meer dan vijftien woorden.

In bron 1 (alinea's 1, 2 en 5) staat dat boosheid wordt gezien als irrationeel en contra-productief, en dat mensen hebben geleerd zich ervan af te keren. In bron 2 (alinea 1) wordt boosheid neergezet als het tegenovergestelde van wijsheid en sereniteit, waardoor zij vaak onderdrukt wordt. De overeenkomst is dat boosheid in beide bronnen wordt afgewezen omdat zij negatief lijkt: irrationeel, onwijs en ongepast.

- Het goede antwoord is:

→ *Boosheid is niet wijs (of: niet deugdzzaam / niet positief).*

Ook goed is: 'Boosheid is dom/irrationeel/negatief.'

Niet goed is: 'Boosheid is contraproductief.' Hier ontbreekt namelijk de helft van het antwoord: boosheid lijkt het tegenovergestelde van wijsheid en sereniteit. Dat is de invalshoek van bron 2.

Opmerking: Noem geen verschillen in plaats van de overeenkomst, of te veel details uit één bron. Een '/' geeft een keuzemogelijkheid aan: de betreffende opties zijn (even) goed.

Antwoord in volledige zinnen. Gebruik per deelantwoord niet meer dan 15 woorden.

En controleer je spelling en grammatica.

Repeteer even de aanpak van combinatievragen

Combinatievragen zijn vragen waarbij je informatie uit twee verschillende bronnen (teksten, fragmenten of tabellen) vergelijkt of combineert. Je legt informatiebronnen naast elkaar om overeenkomsten, verschillen en aanvullende inzichten te vinden.

Volg de volgende stappen om systematisch tot het juiste antwoord te komen:

- 1) Begrijp je de vraag helemaal; wat moet je precies aantonen of vergelijken?
- 2) Vind de kern in de eerste bron: noteer voorspelling, beweringen of feiten in eigen woorden.
- 3) Zoek relevante info in de tweede bron: markeer cijfers, voorbeelden of uitspraken.
- 4) Vergelijk de bronnen: zoek overeenkomsten en verschillen.
- 5) Beoordeel de relatie: komt volledig overeen, of deels, of niet passend?
- 6) Formuleer je antwoord: kort, duidelijk en beargumenteerd.

10 *Maximaal 3 punten*

Aanpak: Ook dit is een combinatievraag: je vergelijkt twee bronnen. Stel vast of er

onderscheid wordt gemaakt tussen soorten boosheid of niet. In bron 1 wordt wél onderscheid gemaakt: activistische boosheid (oorzaken: racisme, seksuele intimidatie, klimaatbeleid) en narcistische boosheid (oorzaak: persoonlijke krenking).

In bron 2 wordt geen onderscheid gemaakt: boosheid wordt als één krachtbron beschouwd. Benoem de overeenkomst en het verschil: bron 1 legt de nadruk op verschillende oorzaken en typen boosheid; bron 2 ziet boosheid als één geheel.

Vermijd de valkuil dat je alleen oorzaken noemt, zonder het onderscheid te laten zien.

Bron 1 onderscheidt (1a) (wel/niet) duidelijk de twee soorten boosheid. Boosheid wordt namelijk veroorzaakt doordat ... (1b) Bron 2 onderscheidt (2a) (wel/niet) duidelijk de twee soorten boosheid. Boosheid wordt namelijk veroorzaakt doordat ... (2b)

- Het goede antwoord is:

→ *Bron 1: (1a) wel; (1b, oorzaak 1:) je ego is gekrenkt; (1b, oorzaak 2:) er (verontwaardiging over) maatschappelijk onrecht is (of: 'je je persoonlijk gekwetst voelt').*

→ *Bron 2: (1a) niet; (2b:) je (lichaam) op een bedreiging reageert (of: 'je jezelf bechermt'; 'boosheid voortkomt uit een beschermende functie'; 'je voor jezelf opkomt').*

Opmerking: Bij 1b moet je twee oorzaken noemen. De volgorde mag je omdraaien.

Verwar 'oorzaak' niet met 'gevolg'.

Punten: Bij vijf elementen goed 3 punten; bij vier goed 2 punten; bij drie goed 1 punt; bij minder dan drie goed geen punten.

11 *Maximaal 2 punten (per juist element 1 punt):*

Aanpak: Waarom is bron 1 betrouwbaarder? Je gaat op zoek naar argumenten.

Zijn de beweringen goed beargumenteerd? Je vraagt je af: is er een kritische houding of een nuance, dat wil zeggen worden er meerdere kanten belicht? En je concludeert:

bron 1 lijkt betrouwbaarder, omdat de schrijfster haar standpunten onderbouwt met argumenten van deskundigen en ook verschillende perspectieven bespreekt. Daarnaast geeft ze een kritische benadering waarbij tegenargumenten aan bod komen, wat zorgt voor meer nuance. (Zie Theorie 6, paragraaf 7.)

- Het goede antwoord bestaat uit twee van de volgende drie zinnen:

→ *Boosheid wordt (in bron 1) positief én negatief belicht (of: genuanceerd getypeerd), (terwijl bron 2 boosheid uitsluitend positief belicht).*

- *Er worden (in bron 1) enkele malen (gezaghebbende) bronnen/deskundigen aangehaald (terwijl in bron 2 geen bronnen/deskundigen worden aangehaald).*
- *De auteur (van bron 1) is een wetenschapper/filosoof (bekend met onderzoek naar boosheid) (terwijl de auteur van bron 2 een schrijver/columnist is).*

Niet goed is: 'Het taalgebruik (in bron 1) is formeler/objectiever (dan dat in bron 2).'

Formeler taalgebruik zegt immers niets over de juistheid of controleerbaarheid van informatie. Betrouwbaarheid hangt wel af van bronvermelding, deskundigheid en onderbouwing, niet van stijl.

Opmerking: Wat tussen haakjes staat, mag je weglaten. Antwoord in volledige zinnen en beoordeel je spelling en grammatica. Gebruik bij volledige zinnen géén puntsgewijze opsomming.

Bron 3 *Ga eens flink tekeer!*

Lange(re) teksten lees je in drie rondes. Maak bij korte teksten, zoals de vier bronnen in dit examen, liever een soort samenvatting. Dat doe je als volgt:

- (1) Je noteert het onderwerp en *de hoofdgedachte* van de tekst,
- (2) Je breng *de argumentatie* in kaart.
- (3) Je benoemt *de stijl en toon(zetting)* van de auteur.

Evalueer je aantekeningen of interpretatie van bron 3 aan de hand van onderstaand overzicht.

Beknopt overzicht van bron 3

Hoofdgedachte: Het uiten van boosheid op cathartische (zuiverende) wijze (zoals schreeuwen of slaan) werkt averechts en maakt mensen juist agressiever.

Belangrijkste argumenten:

- 1) Meerdere wetenschappelijke studies (o.a. van Brad Bushman) tonen aan dat uitbarstingen van woede de agressie verhogen.
- 2) De populaire gedachte dat je je woede moet 'uiten' om je beter te voelen, klopt niet: dat is een mythe.

Stijl en toon: kritisch, informatief en sceptisch over gangbare ideeën.

12 *Maximaal 1 punt*

Aanpak: Hoe wordt boosheid als emotie en uitlaatklep beoordeeld in bron 3? Zoek gericht naar het effect van boosheid. In alinea's 1 en 2 staat duidelijk dat het uiten van boosheid niet helpt, dat het de situatie verergert en dat mensen er juist agressiever van worden.

Een neutrale maar duidelijke typering is deze: het effect van boosheid is negatief of zelfs averechts, dus nutteloos.

- Het goede antwoord is:

→ **C, nutteloos.** (Noteer bij meerkeuzevragen weer alleen de juiste hoofdletter.)

Niet A, want dit wordt niet letterlijk gezegd en is te subjectief.

Niet B, want dit wordt juist ontkracht ('geen wetenschappelijk bewijs').

Niet D, want dit is te vaag en niet het centrale punt.

Niet E, want dit klopt niet; boosheid verhoogt agressie en dat is niet positief bedoeld.

Niet F, want dit wordt juist ontkracht.

13 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Je moet de brede wetenschappelijke waarde van het onderzoek van Bushman aantonen. Lees alinea 2 van bron 3 goed. Let vooral op ‘het onderzoek’, of het herhaald wordt en op de invloed of betekenis ervan. Wat is de waarde van dit onderzoek? Met de resultaten van het onderzoek kun je ‘de catharsistheorie direct tegenspreken’.
(De tweede helft van alinea 2 werkt dat weerspreken van de catharsistheorie beeldend uit.)
Nu moet je nog de juiste zinnen of zinsgedeelten selecteren:

- Het goede antwoord bestaat uit twee van de volgende drie citaten:
 - ‘(Dat) weten we al vele jaren (: neem deze studie).’ (regels 17-18)
 - ‘(Dit onderzoek, dat sindsdien nog) vele malen is herhaald’. (regels 20-22)
 - ‘(en dat) de resultaten ‘de catharsistheorie direct tegenspreken.’ (regels 31-33)

Opmerking: Wat tussen haakjes staat, mag je weglaten. Controleer de lengte van de citaten: blijven ze binnen de tien woorden? Citeer hele zinnen of zinsgedeelten en maak geen overschrijffouten. Denk je bij citaten om de aanhalingstekens en regelaanduidingen?

14 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Ook dit is een combinatievraag (zie Theorie 6). Je maakt twee vergelijkingen: eerst tussen de beide bronnen, daarna tussen de metaforen van vuur. Lees de metafoor in de context van de alinea. Noteer de eigenschap van boosheid in minder dan twintig woorden. Let op het contrast: in bron 2 wordt boosheid vergeleken met vuur dat kracht geeft. In bron 3 wordt boosheid juist vergeleken met vuur dat agressie aanwakkert en schade veroorzaakt. Beantwoord de kernvraag: wat wordt er over boosheid gezegd en wat is het effect van de vergelijking met vuur? Eigenschap: boosheid heeft een sterke, maar tegengestelde werking (kracht versus vernietiging). Effect: de lezer ziet dat dezelfde emotie zowel positief als negatief kan uitpakken.

- Het goede antwoord is (per juist deelantwoord 1 punt):
 - (bron 2:) *Boosheid geeft kracht/energie.*
Ook goed is: ‘Boosheid leidt tot positieve verandering.’
 - (bron 3:) *Boosheid versterkt problemen.*
Ook goed is: ‘Boosheid leidt (alleen maar) tot (meer) agressie.’
Of: ‘Boosheid blijft smeulen/actief / leidt tot negatieve verandering.’

Opmerking: Een ‘/’ geeft een keuzemogelijkheid aan: de betreffende opties zijn (even) goed. Verwar eigenschap niet met bijwerking. Wat tussen haakjes staat, mag je weglaten. Antwoord in volledige zinnen. En controleer je spelling en grammatica.

15 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Ook dit is een combinatievraag: je zoekt het antwoord op deelvraag 2 in beide bronnen en vergelijkt de waardering van individuele boosheid. Bron 2: de schrijfster waardeert boosheid vanuit persoonlijke motieven. In de tweede helft van alinea 1 noemt zij verschillende positieve effecten, zoals: boosheid helpt bij het bewaken van grenzen, beschermen van integriteit en het onderscheiden van juist en onjuist, boosheid heeft een beschermende functie tegen bedreiging, het lichaam reageert direct op stressvolle situaties. Bron 3: de schrijver stelt dat er geen wetenschappelijk bewijs is dat opgekropte woede die tijdens een uitbarsting vrijkomt, nuttig is voor geestelijk of lichamelijk welzijn. Bron 2: individuele boosheid wordt als goed en nuttig beoordeeld (het lucht op, beschermt). Bron 3: individuele boosheid wordt als negatief beoordeeld (wakkert agressie en stress aan). Formuleer de reden duidelijk: de bronnen verschillen in hun beoordeling vanwege het effect van boosheid op welzijn en gedrag.

Het uiten van boosheid vanuit individuele motieven is volgens bron 2 (1a) (wel/niet) goed, want ... (1b) Het uiten van boosheid vanuit individuele motieven is volgens bron 3 (2a) (wel/niet) goed, want ... (2b)

- Het goede antwoord is (1 punt per juist deelantwoord):
 - Bron 2: (1a) wel; (1b) boosheid beschermt je (of: helpt je je grenzen te bewaken / helpt je in verzet te komen / helpt je voor jezelf op te komen).
 - Bron 3: (2a) niet; (2b) boosheid heeft juist een tegenovergesteld/versterkend effect (of: leidt tot (meer) agressie / blijft (steeds) smeulen / is schadelijk).

Opmerking: Verwar individuele en maatschappelijke boosheid niet. Formuleer de reden niet te vaag. Citeer niet alleen voorbeelden zonder de reden van de beoordeling te noemen.

Bron 4 ‘Hoepel een eind op’

Lange(re) teksten lees je in drie rondes. Maak bij korte teksten, zoals de vier bronnen in dit examen, liever een soort samenvatting. Dat doe je als volgt:

- (1) Je noteert het onderwerp en *de hoofdgedachte* van de tekst,
- (2) Je breng *de argumentatie* in kaart.
- (3) Je benoemt *de stijl en toon(zetting)* van de auteur.

Evalueer je aantekeningen of interpretatie van bron 4 aan de hand van onderstaand overzicht.

Beknopt overzicht van bron 4

Hoofdgedachte/vraag: Er bestaat een filosofisch debat over de rol van boosheid: is die moreel noodzakelijk (sentimentalisten) of gevaarlijk (stoïcijnen)?

Belangrijkste argumenten:

- 1) Sentimentalisten (zoals Agnes Callard) vinden woede essentieel voor morele verantwoordelijkheid.
- 2) Stoïcijnen (zoals Nussbaum) proberen boosheid te zuiveren tot ‘morele verontwaardiging’ of ‘transition anger’, maar volgens Callard is dat een illusie: woede blijft altijd een mix van constructief en destructief.

Stijl en toon: filosofisch, genuanceerd, analytisch.

Opmerking: De tekst in de bronnen verschuift dus van praktische voorbeelden van boosheid (bronnen 1-3) naar filosofische theorieën over boosheid (bron 4).

16 Maximaal 2 punten

Aanpak: De bedoelde hoofdvraag is hier: ‘In hoeverre is boosheid een goede emotie?’

Het gaat nu om voordelen én nadelen van boosheid volgens Callard. Je zoekt dus naar een genuanceerde visie. Je stelt jezelf daarbij twee vragen: ‘Wat is volgens Callard het positieve aan boosheid?’ En: ‘Waarom vindt ze boosheid toch ook problematisch?’

Ze ziet boosheid enerzijds als een moreel kompas. Dat is iets positiefs: ‘onze woede is simpelweg hoe we elkaar moreel verantwoordelijk houden, hoe we een gemeenschappelijke moraal vormen.’ En anderzijds ziet ze boosheid als iets negatiefs. Er zit een vleugje wraakzucht in.

- Het goede antwoord is (per juist deelantwoord 1 punt):
 - (1) *elkaar moreel verantwoordelijk te houden (of: een gemeenschappelijke moraal te vormen / vorm te geven aan een betere wereld);*
 - (2) *ze onlosmakelijk is verbonden met wrok/wraak(zucht) (of: er altijd een vleugje wraak in schuilt / ze wraak als duistere kant heeft).*

Niet goed is: ‘(2) (omdat) ze altijd een duistere emotie is’, want het woord ‘wraak’ ontbreekt.

17 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Ook dit is een combinatievraag: je vergelijkt bron 4 (Callard) met drie andere bronnen. Ga systematisch na wat Callard zegt over boosheid en vergelijk dit met de uitspraken in de andere bronnen. Lees per uitspraak goed of het gaat om individuele boosheid, maatschappelijke boosheid of boosheid in het algemeen. Beslis per uitspraak of deze ‘wel’ of ‘niet’ klopt, gebaseerd op de tekst. Laat je niet leiden door je eigen ideeën of je gevoel, maar uitsluitend door wat in de bronnen staat.

Uitleg per uitspraak:

- 1) Niet waar – Callard erkent dat individuele boosheid een morele functie kan hebben, dus zij beoordeelt deze minder negatief.
- 2) Wel waar – Let op boosheid in algemene zin: Callard is daar negatief over, omdat deze woede niet gezuiverd kan worden.
- 3) Wel waar – De bron is minder positief over maatschappelijke boosheid dan Callard; zij ziet er meer waarde in.
- 4) Wel waar – Bron 3 stelt dat boosheid averechts werkt, terwijl Callard juist het constructieve in boosheid benadrukt: ‘De duistere kant van woede is onlosmakelijk verbonden met de constructieve. Wrok is ook hoe we moraliteit doen. Wraak is ook hoe we elkaar moreel verantwoordelijk houden.’

- Het goede antwoord is:

→ 1: *niet*; 2: *wel*; 3: *niet*; 4: *wel*.

Punten: Bij vier uitspraken goed 2 punten; bij drie goed 1 punt; bij minder dan drie goed geen punten.

18 *Maximaal 2 punten*

Aanpak: Dit is een combinatievraag die over vier bronnen gaat. Bij deze vraag formuleer je een samenvattend en genuanceerd oordeel op basis van de vier bronnen. Het doel is dat je de belangrijkste overeenkomsten uit de bronnen distilleert. Let erop dat je niet alleen de voordelen of alleen de nadelen van het onderwerp benoemt.

In bron 4 worden twee aspecten van boosheid beschreven. Enerzijds kan boosheid positief zijn: het helpt ons elkaar moreel verantwoordelijk te houden en kan rechtvaardige woede over maatschappelijk onrecht uitdrukken. Anderzijds bevat boosheid altijd een element van wraakzucht. Antwoord A sluit hierbij aan:

Bron 1 benadrukt activistische woede als kracht tegen onrecht.

Bron 2 ziet woede als motor voor verandering.

Bron 4 stelt dat de destructieve kant (wraak) onlosmakelijk verbonden is met de constructieve kant van woede. Dit verband tussen constructieve en destructieve aspecten van boosheid is cruciaal voor een genuanceerde samenvatting.

- Het goede antwoord is:

Boosheid kan zeker een goede emotie zijn ...

→ A, *als deze gericht is tegen maatschappelijk onrecht, maar boosheid is ook onlosmakelijk verbonden met agressie en wraak.*

Niet B, want hierin mist het aspect van wrok en een vleugje wraakzucht. B past deels bij bron 4 (vorming van moraal), maar het tweede deel (gezondheidsproblemen) komt alleen voor in bron 3, en dat gaat meer over effectiviteit van uiten dan over lichamelijke schade. Niet C, want ‘individuele loutering’ maakt dit antwoord onjuist. Het idee van loutering komt uit bron 3, maar wordt daar juist ontkracht. Het is ook niet in overeenstemming met de overige bronnen.

Niet D, want hierin ontbreekt het aspect van ‘maatschappelijk onrecht’. De nadruk ligt op individuele opluchting, maar bron 3 betoogt dat dat niet werkt. Bovendien doet dit antwoord te weinig recht aan de morele invalshoek van bron 4.

Deel 2 Tekst 1: *Taal is een brug in het denken*

Lezen in drie rondes

Je kunt je leesvaardigheid enorm verbeteren als je gaat lezen in drie rondes.

Begin niet direct een tekst woord voor woord te lezen. Pak liever eerst de grote lijn.

Lezen in drie rondes gaat als volgt:

- 1) lees eerst de *titel* en zoek in de inleiding het *onderwerp* van de tekst op: waarover heeft de schrijver het precies? Lees dan het slot van de tekst en opnieuw de titel en de inleiding en probeer de *hoofdgedachte* vast te stellen;
- 2) daarna komen per alinea de *hoofdzaken* aan de beurt,
- 3) en dan pas al de *details* in alle alinea's.

Als je wel direct woord voor woord gaat lezen, krijg je te veel bijzaken te verwerken.

Dat levert je geen goede kijk op het grote geheel op: het tekstonderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdzaken.

Wees actief tijdens het lezen in drie rondes. De bedoeling is vooral dat je meedenkt met de auteur. Geloof niet meteen wat deze beweert, blijf kritisch zijn ideeën volgen.

Voorkom in ieder geval dat je mechanisch of klakkeloos leest. Stel jezelf vragen bij het lezen, zoals: Wat wil dit voorbeeld duidelijk maken? Hoe bouwt de schrijver zijn tekst op?

Wat is zijn argumentatie en is zijn conclusie terecht? Wat vind ik er zelf van?

Zo leer je bij de drie rondes hoe je lange(re) teksten aanpakt.

Waarom zou je gaan lezen in drie rondes? Lezen is langebaansport. Hoe meer je leest, hoe meer je weet. Je leert niet alleen voor een toetsje op school of voor het examen, maar ook voor je vervolgopleiding, je latere baan en heel je leven! Daar heb je immers een goede en grote leesvaardigheid voor nodig. Van deze methode pluk je je leven lang de vruchten, niet alleen op het examen.

Ronde 1: lees de titel, de inleiding en het slot

De *titel* maakt direct al duidelijk dat het tekstonderwerp ‘taal en denken’ is, maar de reden waarom taal een brug is in het denken, moet nog duidelijk worden. En zeker het beeld van de brug. Analyseer de *inleiding* grondig. De eerste alinea gaat over afasie, een stoornis die zich kan voordoen na bijvoorbeeld een herseninfarct, en over een aangeboren taalo ntwikkelingsstoornis. De tweede alinea stelt de vraag of deze stoornissen nu inderdaad alleen taal betreffen of ook het denken. Het gaat over de aanname dat je taal en denken van elkaar kunt scheiden: je hebt eerst een gedachte en die moet je daarna uitdrukken in taal. Analyseer ook het *slot* grondig. Het slot (alinea's 9 en 10) zegt: Er moet dus in de menselijke hersenen iets zijn gebeurd, waardoor we verschillende vormen van denken met elkaar konden verbinden en in zinnen gieten. Daardoor kunnen we over onze eigen gedachten nadenken, ze met anderen delen, informatie uitwisselen en tot nieuwe conclusies komen. De auteur noemt dit een sleutelkenmerk van taal en sluit af met de bedenking dat het werk van Hinzen en Wiltchko ons daarbij dichterbij heeft gebracht. Speelt taal misschien een rol bij die verbinding? Is het een bruggetje? De schrijver concludeert dat het bestaan van taal een van de raadselachtigste zaken op deze wereld is.

Typische examenwoorden en -begrippen

In dit examen komen typische examenwoorden voor, waarvan het goed is dat je weet wat ze betekenen. De meeste ken je vast wel. Wat betekenen ze?

TIP: Noteer de woorden en begrippen die je nog niet zo goed kent en leer ze.

Bespreek ze met zijn tweeën of in een groepje van vier. Overhoor elkaar daarna en geef ook andere voorbeelden.

1	advies	16	nadeel
2	afleiden	17	nut
3	argumentatie	18	ordenen van typeringen
4	basis van ordening	19	perspectief
5	bewijzen van betrouwbaarheid	20	samenvatten
6	bewijzen van wetenschappelijke waarde	21	scenariovraag
7	bronvraag	22	sorteervraag
8	centrale gedachte	23	strekking
9	functie van alinea's	24	thema
10	gedachtegang	25	typeren van iets, typering
11	genuanceerd, nuance	26	uitleg
12	hoofdgedachte	27	verband
13	hoofdvraag en deelvraag	28	verbindende functie van taal
14	impliciet advies	29	verschillende manieren van het inleiden van een tekst
15	de kern van de theorie		

Foutenanalyse eindexamen vwo 2025

Bereken nu je cijfer en kijk wat nog beter kan.

Welke vragen heb je goed (+), welke fout (-)? Zie ook de uitleg op pagina 159-160.

vraag	+/-	theorie	kernwoorden van de vraag / identificatie
1 (meerkeuzevraag)		1	identificatie van nut van iets
2 (aanvulvraag)		4, 5	samenvatten argumentatie
3 (open vraag)		1, 3	identificatie van kenmerken; verband: opsomming
4 (sorteervraag)		6	indelen situaties in twee groepen
5 (kort antwoord)		1	identificatie adviezen
6 (samenvattingsvraag)		3, 5	identificatie gevolgen; verband: opsomming
7 (meerkeuzevraag)		1	identificatie boodschap slotzin
8 (meerkeuzevraag)		1	hoofdgedachte bron
9 (combinatievraag)		3, 5, 6	samenvatting, verband: redenen, verklaring/uitleg
10 (combinatievraag)		3, 4, 6	verband: verschillen; redenen
11 (open vraag)		3, 4	verband: redenen betrouwbaarheid; argumenten
12 (meerkeuzevraag)		1	identificatie typering / kenmerken boosheid
13 (citaatvraag)		1	identificatie waarde onderzoek
14 (combinatievraag)		1, 3, 6	uitleggen: vergelijking en tegenstelling

15 (combinatievraag)		5, 6	samenvatting van beoordeling
16 (aanvulvraag)		5	samenvatting en beoordeling
17 (combinatievraag)		3, 6	verband: vergelijking uitspraken
18 (combinatievraag)		1, 6	hoofdvraag
19 (tabelvraag)		1, 3, 5	identificatie samenhang / vergelijking theorieën, samenvatting / de kern
20 (open vraag)		3	verband: overeenkomst
21 (open vraag)		3	verband: verschillen
22 (meerkeuzevraag)		1	indeling van de tekst / verbindende functie taal
23 (kort antwoord)		6	betrouwbaarheid van de tekst als informatiebron
24 (kort antwoord)		6	betrouwbaarheid van de tekst als informatiebron
25 (open vraag)		3	uitleggen: vergelijking en verschil
26 (meerkeuzevraag)		1	identificatie voorbeeld
27 (meerkeuzevraag)		1	inleiding: aandacht lezer trekken
28 (open vraag)		1	uitleggen: maatschappelijk nut
29 (aanvulsvraag en combinatievraag)		5, 6	identificatie: kern van perspectieven
30 (meerkeuzevraag)		3	functie van alinea's
31 (combinatievraag)		3, 6	reden / verklaring
32 (sorteervraag)		6	sorteren / ordenen typering
33 (open vraag)		1	afleiden adviezen
34 (meerkeuzevraag)		1	hoofdgedachte tekst
35 (combinatievraag)		3, 5, 6	verband: overeenkomst visies
36 (combinatievraag)		3, 5, 6	verband: verschil visies
37 (meerkeuzevraag)		1, 3	gebruik van illustratie bij de tekst

Plan van aanpak

Welk type vraag heb jij vaak fout? Misschien heb je veel fouten in de meerkeuzevragen of in de open vragen? Of heb je moeite met het kiezen uit en afwegen van verschillende antwoorden? Of met het correct formuleren van je antwoord? Zoek dat met behulp van deze foutenanalyse op. Bestudeer de desbetreffende (stukjes van de) theorie opnieuw.

Vraag je docent(e) desnoods om extra uitleg.

In de scoresleutel achter in het boek kun je je cijfer voor dit examen aflezen.

Over dit examen

Uit een enquête (Quick scan) onder docenten naar de moeilijkheid van dit examen blijkt:

9,3% vindt dit examen te moeilijk;

53,6% vindt dit examen moeilijk;

35,3% vindt dit examen precies goed;

1,7% vindt het gemakkelijk;

0,1% vindt het te gemakkelijk.

Wat kun je (nog niet zo) goed bij het maken van examens?

Wat vind je nog moeilijk bij het examen Nederlands? Bij het lezen en begrijpen van een examentekst? Bij het beantwoorden van vragen? Bij het maken van een samenvattingsvraag? Bekijk onderstaande 15 punten en kruis aan.	Dit kan ik goed.	Dit kan ik nog niet zo goed.
1) Het goed lezen en begrijpen / het analyseren van een examentekst. (Moeilijke woorden begrijpen. Verbanden vinden en begrijpen. Verwijswoorden. Formuleringen. Lezen in drie rondes. Andere zaken, nl.:)		
2) Het vaststellen van de tekstsoort. (Betoog. Beschouwing. Uiteenzetting. Andere zaken, nl.:)		
3) Het opzoeken van de hoofdvraag / hoofdgedachte.		
4) Het vaststellen van het onderwerp van alinea / fragment / tekst.		
5) Het verdelen van de tekst in opeenvolgende fragmenten.		
6) Open vragen beantwoorden. (Antwoorden formuleren. Andere zaken, nl.:)		
7) Meerkeuzevragen beantwoorden.		
8) Vragen goed analyseren en weten hoe het antwoord eruit moet zien.		
9) De argumentatie en redenering.		
10) De toon van de tekst door hebben: ironie, sarcasme, grappig bedoeld of niet. (Woordkeus. Andere zaken, nl.:)		
11) Het maken van een samenvattingsvraag. (Aanwijzingen gebruiken. Wat er wel in moet en wat niet. Andere zaken, nl.:)		
12) Spelling bij open en samenvattingsvragen verbeteren.		
13) Formulering bij open en samenvattingsvragen verbeteren.		
14) Concentratie tijdens het examen. (Tijdens het lezen. Tijdens het beantwoorden van de vragen. Andere zaken, nl.:)		
15) Een goed woordenboek uitkiezen.		
16) Het woordenboek effectief en efficiënt gebruiken. (Bang om veel tijd te verliezen met het opzoeken. Bang om de verkeerde betekenis te kiezen. Andere zaken, nl.:)		

Overleg met medeleerlingen en je docent(e) over deze punten.

Wat is het probleem precies? Wat is er moeilijk aan? Hoe kun je het oplossen?

Welke tips geven je medeleerlingen en je docent(e)? Welke tips kun je zelf geven?

Woordkennis

Op het examen mag je een verklarend woordenboek gebruiken, maar hoe meer woorden je kent, hoe minder je op hoeft te zoeken. Een goed begrip van de tekst begint namelijk bij de basis: de woorden. Zij zijn de bouwstenen van de tekst.

Onderstaande lijst bevat woorden die vaak in (examen)teksten voorkomen. Door ze te leren vergroot je je woordenschat en heb je op je examen straks meer kostbare tijd voor het maken van de vragen. De lijst is samengeteld aan de hand van recente vwo-examens. Veel woorden zul je dus al (her)kennen.

Tip: Als je twijfelt aan de betekenis van een woord, zoek er dan voorbeeldzinnen bij in een goed woordenboek. Een bruikbaar digitaal woordenboek vind je op: www.encyclo.nl.

A

aanname	veronderstelling, vooronderstelling, vermoeden, hypothese, gissing
aanleiding	omstandigheid die iets onmiddellijk teweegbrengt zonder oorzaak te zijn
aanspraak hebben op iets	claim, het recht hebben iets te bezitten of het genot ervan te hebben
aanzetten tot iets	iets stimuleren of veroorzaken, aansporen tot iets
absurd	strijdig met de rede, de logica; met de dwaasheid gekroond
afdoend antwoord	voldoende antwoord
analyseren	beschouwen, iets in onderdelen ontleden om het beter te kunnen onderzoeken, karakteriseren
antiglobalist	aanhanger van een beweging die zich verzet tegen de mondialisering van de economie en de negatieve gevolgen daarvan voor het milieu en de derde wereld
anti-utopie ('1984')	tegendeel van een utopie ('1984' is een boek dat George Orwell in 1948 schreef over een angstaanjagend toekomstbeeld van een volkomen slechte wereld, een superstaat met een 'Big Brother is watching you'-dictatuur)
alternatief	andere mogelijkheid
argumentatief	wat de bewijsvoering betreft, betreffende de aanvoering van argumenten
assortiment	gevarieerde hoeveelheid goederen
authentiek	echt of waarachtig en daardoor betrouwbaar
autonomie	onafhankelijkheid van de menselijke geest
autoritair	vooral gebaseerd op of vooral gebruikmakend van macht
averechts effect	gevolg dat juist tegenovergesteld is aan wat men hoopte of bedoelde

B

bekrompen
beleid
benadering
(vanuit) bestuurlijk oogpunt
betwistbaar

brede consensus
budget
burgermansfatsoen

C

canon van de literatuur
claimen
cliché
collaborateur
collectief
collectieve identiteit

commercialisering

communicatie
communist

compromis
concept
conceptie(s)
concreet
conservatieve waarden

consensus

consequentie
contemporain
controverse
cruciaal, cruciale
cultureel
cultuur

cynicus

cynisch
cynisme

D

debat

beperkte opvattingen hebben, burgerlijk, provinciaal
wijze van behandelen, besturen, politiek
visie, kijk, aanpak
vanuit de leiding bezien
onzeker, niet op aanwezige argumenten steunend,
twijfelachtig
brede overeenstemming van gevoelens of opvattingen
begroting, raming van inkomsten en uitgaven
goede manieren als burgers, sociaal besef

reeks van de beste werken van de literatuur
opeisen, een claim doen gelden, aanspraak maken op
te vaak gebruikte en daardoor afgezaagde uitdrukking
iemand die in bezette landen met de vijand samenwerkt
groep samenwerkende personen, gemeenschappelijk
eigenheid, individualiteit, kleur, personaliteit,
persoonlijkheid van de hele maatschappij
verzakelijking, alles beperken tot handel, er munt uit
slaan (negatief bedoeld: vercommercialisering)
uitwisseling van informatie
aanhanger, voorstander van het communisme,
(een) ideologie gericht op een stelsel van
gemeenschappelijk bezit van productie- en
consumptiemiddelen
schikking tussen partijen waarbij ieder iets toegeeft
ontwerp, idee
gedachte(n), denkbeeld(en)
duidelijk en bepaald
zaken die zedelijk, esthetisch of persoonlijk van groot
belang zijn voor behoudende mensen
eensgezindheid, overeenstemming van gevoelens of
opvattingen
noodzakelijk gevolg, logische gevolgtrekking
hedendaags, uit deze tijd, eigentijds
heftig meningsverschil
doorslaggevend, beslissend, waar het om draait
wat met kunst of beschaving te maken heeft
levenswijze in onze maatschappij (media, onderwijs,
kunst), kunst en wetenschap
aanhanger van de levenshouding waarbij men afwijzend
staat tegenover idealisme of geestdrif
een pijnlijk ongeloof in het goede aan de dag leggend
levenshouding waarbij men afwijzend staat tegenover
idealisme of geestdrift

aan regels gebonden discussie

Scoresleutels (vervolg)

Om het eindcijfer te bepalen zoek je je score op in de kolom ‘punten’.
Je cijfer lees je vervolgens af in de kolom van het betreffende examen.

punten	2025 I	2025 II	punten	2025 I	2025 II	punten	2025 I	2025 II
72	–	–	46	7	7,7	20	3,6	4,4
71	–	–	45	6,9	7,6	19	3,5	4,2
70	–	10	44	6,7	7,5	18	3,3	4,1
69	10	9,9	43	6,6	7,3	17	3,2	4
68	9,9	9,9	42	6,5	7,2	16	3,1	3,9
67	9,7	9,8	41	6,3	7,1	15	3	3,7
66	9,6	9,7	40	6,2	6,9	14	2,8	3,6
65	9,5	9,7	39	6,1	6,8	13	2,7	3,5
64	9,3	9,6	38	6	6,7	12	2,6	3,3
63	9,2	9,6	37	5,8	6,6	11	2,4	3,2
62	9,1	9,5	36	5,7	6,4	10	2,3	3,1
61	9	9,4	35	5,6	6,3	9	2,2	3
60	8,8	9,4	34	5,4	6,2	8	2	2,8
59	8,7	9,3	33	5,3	6	7	1,9	2,7
58	8,6	9,2	32	5,2	5,9	6	1,8	2,5
57	8,4	9,1	31	5	5,8	5	1,7	2,3
56	8,3	9	30	4,9	5,7	4	1,5	2
55	8,2	8,9	29	4,8	5,5	3	1,4	1,8
54	8	8,7	28	4,7	5,4	2	1,3	1,5
53	7,9	8,6	27	4,5	5,3	1	1,1	1,3
52	7,8	8,5	26	4,4	5,1	0	1	1
51	7,7	8,4	25	4,3	5	–	–	–
50	7,5	8,2	24	4,1	4,9	–	–	–
49	7,4	8,1	23	4	4,8	–	–	–
48	7,3	8	22	3,9	4,6	–	–	–
47	7,1	7,8	21	3,7	4,5	–	–	–